

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 18

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 18

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2016

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Ona Aleknavičienė

Biblijos frazeologizmai Jokūbo Brodovskio rankraštyje

Litauische Sprichwörter und Rätsel ○ 9

Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė

Johannas Jacobas Quandtas tikrai mokėjo lietuviškai ○ 47

Philip Kraut

Jacob Grimm und die litauische Sprache –

II. *Etymologische Forschung im Deutschen Wörterbuch* ○ 89

Giedrius Subačius

Simono Daukanto *Istorijos žemaitiškos* (1828–1834)

rašybos lūžiai: diakritikai, geminatos, digrafai ○ 135

Mindaugas Šinkūnas

Kristus, Krystus, Christus, Chrystus ar *Cristus*?

Vardo rašybos raida XVI–XIX amžiaus raštuose ○ 185

Daiva Sinkevičiūtė

Lietuvių dvikamienių vardų trumpinių kilmės asmenvardžiai

ir jų kamienų užrašymo ypatybės Vilniaus naujųjų miestiečių

ir laiduotojų 1661–1795 metų sąrašė ○ 221

Reda Griškaitė

„Kasdienybės rašymas“ kaip provincijos intelektualų kūrybinės raiškos ženklas

(Šiaurių dvaro savininko Teodoro Narbuto pavyzdys) ○ 255

Tamara Bairašauskaitė

Bajorų žemvaldžių ekonominės ir socialinės minties trajektorijos:

rašytinis Antano Medekšos palikimas ○ 303

Giedrius Subačius, Pēteris Vanags

Žodis *valstybē* – Simono Daukanto pasiskolintas latvizmas ○ 337

Recenzijos (Reviews)

Birutė Kabašinskaitė

Recenzuojama: *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch* 1–3, 2015 ○ 375

Aurelija Tamošiūnaitė

Recenzuojama: Gijsbert Rutten, Marijke J. van der Wal, *Letters as Loot. A sociolinguistic approach to seventeenth- and eighteenth-century Dutch*, 2014 o 385

Liucija Citavičiūtė

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė (par.),
Kūdikių prietelius. Skaitinių vadovėlis, 2015 o 397

Jolanta Gelumbeckaitė

Recenzuojama: Bettina Bock, Maria Kozińska (Hrsg.),
Schleichers Erben. 200 Jahre Forschung zum Baltischen und Slawischen, 2014 o 405

Alma Braziūnienė

Recenzuojama: Roma Bončkutė (par.), *Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955)*, 2015 o 413

Akvilė Grigoravičiūtė

Recenzuojama: Francesco Zamblera, *Jidiš kalbos žodynelis*, 2015 o 421

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Domas Kaunas, Audronė Matijošienė,
Vilija Gerulaitienė (par.), *Mažosios Lietuvos lietuviai Kanadoje. Išvyčio Jurgio Kavolio 1891–1940 metų dokumentinis paveldas*, 2015 o 425

Paulius V. Subačius

Recenzuojama: Darius Staliūnas (sud.),
Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX šimtmetyje, 2015 o 433

Nijolė Strakauskaitė

Recenzuojama: Vasilijus Safronovas, *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriame regione: Prūsijos Lietuvos atvejis*, 2015 o 443

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Ernesta Kazakėnaitė

Glaustai apie pirmosios Biblijos latvių kalba vertimo istoriją o 451

Ona Aleknavičienė

Gotfrydui Ostermejeriui – 300 metų o 469

Daiva Kardelytė-Grinevičienė, Dalia Kiseliūnaitė

Tarptautinė konferencija, skirta Georgo Wenkerio sakinių vertimams į užsienio kalbas o 479

Regina Venckutė

In memoriam: Algirdas Sabaliauskas (1929–2016) o 483

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago,
Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Simono Daukanto *Istorijos žemaitiškos* (1828–1834) rašybos lūžiai: diakritikai, geminatos, digrafai

0. Simono Daukanto *Istorijos žemaitiškos* (ISTORYJE ZEMAYTYSZKA, toliau – *IZ*; apie 1828–1834, rašytas Rygoje, autografas, švarraštis, *in folio*; LLTIB: f. 1 – SD 2) rašybai būdinga ypatinga įvairovė. Jau buvo analizuota, kaip šiame rankraštyje varijuoja Daukanto šnektos balsio [e]¹ bei dvibalsio [ei]² ortografinė raiška. Šiuo straipsniu bus analizuojami dar neaptarti ryškūs Daukanto ortografijos pokyčiai. Medžiaga rinkta iš pirminio *IZ* rašymo sluoksniu, vadinasi, tie pavyzdžiai, kurie buvo vėliau taisyti, pateikiami forma, buvusia prieš pataisymą (atsižvelgta tik į momentinius taisymus).

Bendresnis žvilgsnis iš karto leidžia matyti, kad iš ankstesnių Daukanto rankraščių daugiausia panašumo *IZ* esama su jo Rygoje 1828 metais darytais lietuviškais įrašais užrašų knygoje „Įrašai iš knygų apie etnografiją“ (toliau – *IKEI*):

a) *IKEI* jau gausoka diakritinė polifoninė raidė <û>, ji nuo pat pradžios platokai vartojama ir *IZ* rankraštyje, plg. l. 1r–2r: *bû* 'buvo' 1r, 1v(2×); *jû* 'juo' 1r; *neapwezûs* 2r; *pailgûtenà* 1v; *paskûies* 1r; *tû* 'tuo' 1v, 2r; *ûgomis* 2r; *ûmžinu* 1r; *ûmžui* 2r; *ûras* 1r. <û> rašoma per visą *IZ* rankraštį, plg. *ûmžiaus* 7r; *ûzûlas* 18r; *tûintimpôs* 65v; *lûsibę* 129r; *ipûlusis* 189r; *pardûd* 220r; *tû* 280r; *paskû* 319v; *Witaudû* 319v; *bû* 392r; *paskûiûiû* 392r; *Tûdu* 392r; *bû* 456r; *wissûтина* 456r; *bû* 547v; *dûd* 547v; *tû* 548r. Galima užbėgti už akių ir pasakyti, kad Daukantas per savo ilgą žąsies plunksnos vartojimo karjerą daugiau niekada neišsižadėjo grafemos <û>, niekada nebegrižo prie vilnietiškosios rašybos <ow, ou>, kuria dar rašė 1827–1828 metais savo 22 dainų pluoštelyje *Canticula Lithuanica* (*DaCL*);

b) *IKEI* nustota rašyti raidė <e> jungtuko *ir* bei priešdėlio *iš*- pradžioje (*DaCL* jie dar rašyti – *er*, <esz->). *IZ* šiose pozicijose Daukantas irgi atsisakė <e> (pavyzdžių labai daug), plg. *ir* 1r, 1v, 46v, 278r, 400r, 537r; *iszdûte* 537r; *iszguldite* 46v; *iszleidams* 400r; *iszlûsûte* 278r; *iszrasziau* 1v; *ne iszengamosę girriesę* 1r (*IZ* pasitaikė tik vos viena

¹ Subačius 2015, 167–234.

² Subačius 2016 (spausdinama).

kita praspūdusi senojo igūdžio forma, pvz.: *er* 'ir' 111r; *esz Zeme* 112r; *eszkelmę* 195v; *esz kruwena* 228r; *essiteraute* 229v; *eszeiusis* 234r). Ir šiuo atveju Daukantas niekada negrižo prie *er*, <esz-> rašymo būdo, atsisakyto apie 1828 metus.

Diakritinės raidės <-û, ô, -ù> pasitaikė *IKEI* tik kaip pirmosios kregždės, visos jos pateko ir į *IZ* rankraštį, pagausėjusios, išplitusios, ir tai galėtų patvirtinti santykinį vėlesnį *IZ* sudarymą. Iš *IKEI* išnyko raidės <ł> diakritikas kietajam priebalsiui [l] žymėti, jis taip pat jau nevertas nuo *IZ* rankraščio pradžios (vėliau, maždaug paskutinį *IZ* ketvirtį, jis vėl pamažu įsivestas; žr. toliau, 1.4). Taip pat naujiena Daukanto biografijoje buvo geminatų įsivedimas į *IKEI* – jų jau randama ir pačiuose pirmuosiuose *IZ* puslapiuose (žr. toliau, 1.5).

Tačiau *IZ* esama ir daugiau diakritinių raidžių, dar nepastebėtų *IKEI*: <ų, ę, â, ą, i, ą>. Tai Daukanto rašybos inovacijos, atsiradusios tik *IZ*; jos ir vėl patvirtina, kad *IZ* švarraščio neimta rašyti prieš 1828-uosius.

1. IŠ *IKEI* ŽINOMI DIAKRITIKAI <-û, -u, ô, -ù>, NEDIAKRITINIS <ł> BEI GEMINATOS.

1.1. <-û> (IR <-u>). *IKEI* gen. pl. galūnei žymėti Daukantas jau buvo įsivedęs raidę <-û> (3×). Tokia reikšmė ji toliau vartota ir *IZ*. Bet iš karto reikia pasakyti, kad tai pačiai galūnei žymėti Daukantas įsivedė dar vieną, nebūtą ankstesniuose jo rankraščiuose, raidę – <-u>. Daukantas galėjo mokytis rašyti nosines <u> raides iš Rytų Prūsijos lietuviškų raštų arba iš Mikalojaus Daukšos *Postilės* (1599), kurią turėjo savo bibliotekoje, tik nežinia, kada buvo įsigijęs (plg. *mûfu pawârgeliu žmoniu DP* 3). Tik abiem atvejais buvo žymima ne „nosinė“, o raidė su „šakele“ – <-u>. Bet jau apie *IZ* l. 62v absoliučios <u> raidės didžiumos atsisakė.

Galima palyginti keleto pirmųjų *IZ* puslapių gen. pl. galūnių su skirtingais diakritikais konkurenciją.

l.	<-û>	<-u>
1r		Grekonų; Lėtuwių; Zâmaitių; numų; umžių; Ju; penų; nežėnų; lėgų; karių; nûmų; pastogių
1v		Skitų; ântrų; tu Skitų; ių; tų kapų; wieszpatių; Rykių; garbingų; wirų
2r	Getû; metû; neprietelû; mokitû; minawotû; wirû; Grekonû; Trakionû; Letuwiû	nu Deiwų; wissų; rakionų; senuių; laikų; Getų; Trakionų
2v	weikalû	Grekonų; tų patių Skitų; gudribų; zaunų; pasakų; apsieimų; Skitų
3r	jurû; krasztû; wakarû; skaniû; litû	gintarų; mokitų wirų; naujų; jawų; giedrų
3v	darû; Tautonû; Zâmaitiû; pagoniû	numû
4r	Letuwiû; tû atejunû; girriû	dainieių; kokių tautų

1.	<-û>	<-u>
4v	metû; Rimionû; Gottû	atejunu; supentieiusiu; atejunu; Letuwiu; langu; akmenu; zmoniu; iaukesniu; sugebesniu; daru; Skittu; rasztu; wakarû; Teutonû; Sarmatu; Erulu
5r		Lëtuwii; Zãmaitii; Rimionu; metu; sallu; Sarmatu; kunû (?); gintaru; Rimionu; rumu; gintaru; iu
5v		gintaru; swaru; ragotëniu; gintaru; Rimionu; Zãmaitii; gintaru; mokitu; ðllu; meleagru; Sarmatu; Wenedu; Seiru; Jrru
6r	skitû; Kartagionû; Zãmaitiû	salu; kuriu; cedru; kuriu; Zãmaitii; Grekonû
6v	Sweonû	rumû; mokitu; Teotonu; Suenu; ritu; Bretonu; dar- ganu; Rimionu; Aestu

1 lentelë. IZ gen. pl. galûniû <-u> ir <-û> konkurencija, l. 1r–6v

IZ rankraščio pradžia rodo, kad Daukantas labiau rinkosi nosinę <-u>, o ne cirkumfleksinę <-û>, kurią jau buvo išbandęs 1828 metais *IKEI*. Taip pat panašu, kad kartais Daukantas iš karto tą patį žodį parašydavo net su abiem diakritikais (plg. *mokitû* 3r; *numû* 3v; *Teutonû* 4v; *Grekonû* 6r; *rumû* 6v).

Kiek vėlesniame redagavimo pieštuku sluoksnyje Daukantas labai dažnai pažymėdavo cirkumflekso ženklelį tais atvejais, kai gen. pl. galūnę būdavo parašęs be jokio diakritiko, plg.:

<i>atejunu</i> → pšt <i>atejunû</i> 4r;	<i>Letuwiu</i> → pšt <i>Letuwiû</i> 2r;
<i>daru</i> → pšt <i>darû</i> 4r;	<i>tu</i> → pšt <i>tû</i> 1v;
<i>iu</i> → pšt <i>iû</i> 2r;	<i>tu Getu</i> → pšt <i>tû Getû</i> 2r.

Arba net ir tais atvejais, kai jau būdavo parašytas nosinis diakritikas <-u>, Daukantas dar vis tiek pieštuku pažymėdavo cirkumfleksą ir nenubraukdavo nosinės, nors rimtesnės intencijos vartoti abu diakritikus vienoje galūnėje greičiausiai neturėjo, plg.:

<i>garbingu wiru</i> → pšt <i>garbingû wirû</i> 1v;	<i>wieszpatiu, Rykiu</i> → pšt <i>wieszpatiû, Rykiû</i> 1v;
<i>seniu laiku</i> → pšt <i>seniû laikû</i> 2r;	<i>wissu 8 rakionu</i> → pšt <i>wissû 8 rakionû</i> 2r;
<i>Skitu</i> → pšt <i>Skitû</i> 1v;	<i>wagiu, kropieju, mergmoteriu, giwnaszliu</i> → pšt
<i>tu kapu</i> → pšt <i>tû kapû</i> 1v;	<i>wagiû, kropiejû, mergmoteriû, giwnaszliû</i> 26v.

Tai vėlesnio <-u> atsisakymo ženklas.

Akivaizdu, kad nors IZ pradžioje buvo ryški <-u> varianto persvara gen. pl. pozicijoje, tačiau ilgainiui Daukantas perėjo prie diakritiko <-û>. Dar ir toliau kurį laiką jis vartojo abu gen. sg. galūnės variantus – neatsisakė <-u> nosinės iš karto. Pavyzdžiui, l. 9v parašyta *Danu* ir *Danû*, su <-u>, ir su <-û>. <-u> yra l. 13r – *tu Russu atejunu*; 25r – *it zirgu karte nu petu dreba wieju sklaidomas*; 35r – *jawu; Lëtuwii ir Zãmaitii*; 35v – *ûzûlu*; 36r – *Grekonu Rimionu; deiwu; treju*; 36v – *apierû; kunegu; zwaidsiu; metu*; 37r – *wissu io daktu; senu laiku; waisiu*; 37v – *nelaimu*; 38v – *warpu; tu laiku; pyktu dwasiu; senu*

laiku; 40r – *nabaštyku*; *Ju*; 40v – *nabaštyku* (2×); *laidoiemu*; *senų deinu*; 41r – *kapu* (2×); 41v – *Grekonų ir Lotinų*; 44r – *Letuwių ir Zāmaitių* (2×); *Grekonų Rodionų ir Rimionų*; *kiaunių audinių*, *luszų*; *udrų sabalu*; 44v – *Sabalu*, *kiaunių*; *udrų*; *swetymų laiwu*; 46r – *Zuwiedų*; 46v – *Lankų*; *Letuwių*. Bet toliau, l. 47r daug atvejų pažymėta <-û> – *ketvirtainių miliū arba trukiū*; *giwentoiū*; *buwusiū*; *wardū wissū*; *minaotū*; *Zėmaitiū*; 47v – *wissū pusiū*; 49r – *pawinastiū*; *nebaudžiauwū*; *saldiū*; *walandū*; *wagorū*; *deszimtynikū*; *saltižiū*; *launikū*.

Bet net ir ryškiai įsivyravus raidei <-û>, nosinė <-ų> gen. pl. ir toliau pasitaikydavo (plg. pavyzdžius 2 lentelėje nuo l. 54r). Bet po l. 62v *Gudu* (→ pšt *Gudū*) gen. pl. <-ų> išnyko. 2 lentelė rodo su pasvyravimais vykusį gen. pl. <-ų> nunykimą (<-ų> pakeista <-û> arba rašyta tiesiog be jokio diakritiko <-u>).

l.	<-û>	<-ų>
54r	uppiū	Gudū; ūžūlinų
54v	sugruwusiū rumū; pamatū; senū deinū; Lankū; Lankū; Mozurū; Lankū; pūlkū	yrų; Lankų; Mozurū
55r	Letuwiū; Lankū; Lankū; praeiusiū metū	Lankų; Gudų
55v	Letuwiū; Letuwiū; Zemaitiū; zwalgitoiū; Sudaiū; Pamezonū; kittū; Letuwiū; wissū pusiū; Letuwiū; Letuwiū; Zemaitiū	kariejū
56r	Lankū; saulielidyniū Zuwiedū; Danū; tū; tū krasztū; Zuwiedū; Lankū; Palauciū; Lankū; pyliū; Gudū; wissokiū turtū; Lankū	turtų; numų; Lankų
56v	Lankū; Gudū; Lankū; numū; Lankū; nelaimū; Jacwiegū; Gudū; wissū darbū	
57r	ponū	Pamarionų; wissų; wiresniuių; uriedų; wargų
57v	Pamarionū	pamarionų; Pamarionų; Pamarionū
58r	sunū; krasztū	giwolų
58v	giminiū; sunū; broliū	susiedų pamarionų
59r	Wokitiū; Pamezonū; Pagezonū; Gudū; swetymū krasztū	
59v	pamarionū; Gudū; Gudū; Lankū; nelaimū; kristionū; ritū; Gudū; Letuwiū; metū	Mozurų
60r	Gudū; Gudū; iū; Gudū; brondingū jawū	Lotawių
60v	sunū; broliū; Lankū; Lankū; Letuwiū; Gudū; Jūdgirienū; Letuwiū; Baltuiū Gudū; karejū	
61r	kareiwiū; Letuwiū; kristionū; kunegū; Letuwiū; senuiū; Deiwū; kristionū; kristionū; bocziū	
61v	Pamezonū; didiuiū; aptekusiū; wersmiū; Sudaujū; Pamezonū; Pamarionū; kristionū	szarwų; numų

l.	<-û>	<-ų>
62r	nû; numû; wakû; Lankû; Guddû; terioniû; numû; kunû; zmoniû; zirgû	
62v	kunû; metû; Gudû; imtyniû; Gudû	Gudų
63r	Zemaittiû; ûdû; Pamezonû; Parusnienû; Pamezonû; neprietalû; skardmuszû; Lankû;	
63v	Pagezonû; Lankû; wadû; paleituwiû; Lankû; balwonû; iû; neprieteliû; wadû; balû; wersmiû	

2 lentelė. IZ laipsniškas gen. pl. <-û> įsivyravimas ir <-ų> nunykimas, l. 54r–63v

Paskutinėje kitu ypu Daukanto rašytoje IZ atkarpoje (l. 547r–551r) apie lietuvių ir žemaičių būdą, papročius (prasidedančioje l. 547r viduryje pastraipa „Ne proszali bus cze pazwelgte ont dabôs, buda ir apsiejemû tôs gadinês Letuwiû ir Zãmaitiû“), matyti tas pats <-û> gen. pl. vyravimas, plg. vien l. 549r: *miliû; linû; kanapiû; piliû; darganû; speigû; zwiериû; sukruosztû; plunksnû; Numû; metû*. Ši paskutinė atkarpa rašyta nebe taip skubant, vėlėliau, bet nelabai vėlai, nes perkelta ir į Butavičiaus nuorašą (Bt, prieš 1835 metų gegužę³).

Labai retai <-ų> nosinė Daukanto IZ pavartota ir kitoms galūnėms žymėti. Pavyzdžiui, instr. sg.: *penų 1r; wainėkų 1r; lisdų 1v; žėrgų 1v; su wissų tû budû 1v; su kunų 2r; artimų 2v; szakų 2v; zemczyugų 2v; su tû žigių 5v; su Jaroslawų 54r; su saô kariaunų 54v*. Kai kurios nosinės raidės buvo taisomos pieštuku (plg. *labibų* → pšt *labibų 1v; ne plikû kunų bet pratų bey darbų wiriszkiems mieginos* → pšt *ne plikû kunų bet pratų bey darbų wiriszkiems mieginos 26v*). Kita galūnė, kurioje pasitaikė <-ų>, yra part. praes. act. nom. pl. m., plg. *kurinų* ‘kūrena’ 3v; *giwenu* ‘gyvena’ 5r; *kû bedarų* ‘ką bedarą’ 56r. Taip pat su <-ų> kartais rašytas priešdėlis <sa-> / <su->, plg. *sųteklie 52v; sųgrizęs 54r; sųteklie 55r; sųdrauste 57r*. Bet šiose trijose pozicijose nosinės raidės <-ų> sinchroniškai nunyko, regis, apie tą pačią vietą, kaip ir gen. pl. galūnėse – apie l. 62v.

Bet reikia paminėti dar vieną atvejį – (*i*)û kamieno acc. sg. galūnes. Tiek Danieliaus Kleino gramatikoje (KIG), kurią Daukantas gal apie 1828 metus buvo nusirašinęs (toliau – *DaKIG*)⁴, tiek Kristijono Milkaus gramatikoje⁵, tiek Liudviko Rėzos⁶ leistame Kristijono Donelaičio *Metų* leidime⁷ buvo skiriama <-û> ir <-ų> vartosena. Jie vadovavosi tokia pagrindine taisykle: gen. pl. galūnę, kuri labai dažna, žymėti cirkumfleksu <-û> (plg. *waisiû gražiû KIG 50; Žagrû; Pallyczû; Norágû; Nėgeliû; bingufû; Kuinû*

3 Subačius 2015, 171–172.

4 Subačius 2014, 234.

5 Daukantas IZ mini Imanuelio Kanto pasiskymą apie lietuvių kalbą (43r), kuris buvo spausdintas Kristijono Milkaus žodyne (*MŽ* 1800), tad jau tada Daukantas galėjo naudotis Milkaus žodynu, gal ir gramatika.

6 Daukantas Liudviką Rėzą, išleidusį Donelaičio *Metus*, IZ pavadino išmintingu ir

mokytu vyru, o tai ypač retai pasitaikantys epitetai (abu apie tą patį žmogų!) Daukanto lūpose: „Donelaitis metu laikus daines parasze metuse 1740, kures szenden iszmintingas ir mokitas wiras Rehza [sic!] su keliomis deszimtymis dainių surinkęs iszspaudę“ (42v).

7 Apie to leidimo poveikį Daukantui dar plg. Bončkutė 2015, 222–245.

visi DMRh 20; *Szwiefû Dangû* MG 47), o daug retesnę – (*i*)ũ kamieno vardažodžių acc. sg. galūnę reikšti nosine <-ų> (šakelės formos diakritiku <-ų>: *waifų gražų* KIG 50; *Dangų* DMRh 6; *faldų* DMRh 6; *Szwiefų Dangų* MG 47). Apie 1828 metus nusirašydamas Kleino gramatiką *DaKIG* Daukantas atrodo dar nebuvo pastebėjęs, kad Kleinas šalia dažnos <-û> pavartodavo <-ų>, plg. atitinkamus Daukanto acc. sg. pavyzdžius *waisu* *DaKIG* 14; *gražu* *DaKIG* 15.

Net ir po tos *IZ* vietos, kur Daukantas atsisakė <-ų> žymėti gen. pl. (62v), nosinė <-ų> vis dėlto pasirodydavo acc. sg. galūnėje. Keturi dažniausi (*i*)ũ kamieno žodžiai *IZ* *karalius*, *pakajus*, *pavojus* ir *sūnus* rodo, kad Daukanto paprastai rinktasis acc. sg. galūnės variantas be diakritiko, plg.:

karalu 146r; *Karalu* 161v; *karalu* 171r, 172r; *Karalu* 248v; *karalu* 266v; *Karalu* 315r; *karalu* 355v, 367v, 368r, 370r, 376r, 385v, 387v, 392v, 400r, 409r(2×), 409v, 414r, 416v (?), 419r(2×), 419v, 425v, 427r, 429v(2×), 430r(2×), 431r, 431v, 433r, 433v(2×), 434r, 436v; *Karalu* 439r, 444v; *karalu* 448v, 450v; *karaliu* 453r; *karalu* 458v, 462r, 466v;

pakaiu 63r, 73r, 74v, 76r, 81v, 83v, 88r, 111v, 125v, 136v, 140r, 140v, 142v2, 155r, 161v, 166v, 177v(2×), 180v, 235r, 239v, 242r, 254r, 281v, 306v, 308v, 318v, 325r, 331r, 336v(2×), 346r, 353v, 356v, 360v, 367v, 373v2, 374r(2×), 376v, 381r, 396r, 397v, 400r, 408r(2×), 438r, 450v, 460r, 464r, 464v(2×), 468r(3×), 468v(2×), 476v, 479v, 482v(2×), 484r, 484v(2×), 485v, 494r, 498v, 499v, 505v, 506r, 507r(2×), 510r, 514v, 517r(2×), 517v, 521v, 524v, 525r, 532v, 538v;

paoiu 19v, 70r, 70v, 114r, 147v, 212r; *pađiu* 246v; *paoiu* 350v;

sunu 20r(2×), 31r, 53v, 54v, 58r, 132r, 134v, 136r, 140r, 140v, 142r1, 151r, 215v, 217v, 223r, 229r, 250r, 252r, 266v, 307v, 310r, 310v, 311r, 312r(2×), 313r, 327v, 377r, 382r, 398v, 400r, 402r, 404r, 405r, 409r, 413r, 424v, 433v, 438r, 438v, 447r, 450r(2×), 451v(2×), 453v, 454r, 455r, 455v, 456r, 465v, 469v, 486r, 494r, 501v, 502r(2×), 502v(2×), 506v, 509r.

Antras pagal dažnumą acc. sg. (*i*)ũ kamieno galūnės raiškos būdas buvo gravio diakritiką turinti galūnė <-ù>, plg.:

karalù 151r, 215r; *Karalù* 258r; *karalù* 366v, 371r, 381v; *Karalù* 383r; *karalù* 423v, 426r, 438r; *Karalù* 441r; *karalù* 452r, 458v; *Karalù* 506v;

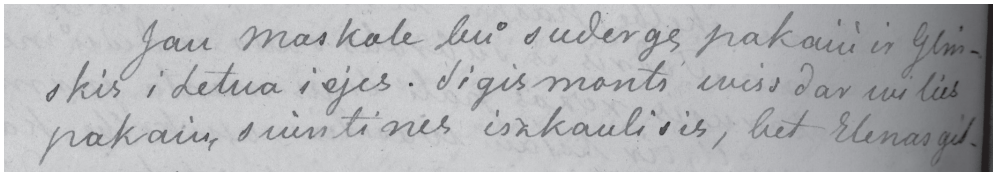
pakaiù 70r, 83v, 87r, 94r, 114r, 126r, 142v2, 145v(2×), 239v(2×), 297r, 306r, 308r(2×), 332v, 333v, 354r, 371r, 384r, 385r, 448r, 461v, 465v, 472v, 476v(2×), 488r, 488v (1 pav.), 494v(2×), 497v, 503v, 505r, 506r, 511v, 512r, 514r, 517r, 517v, 519r, 520r(2×), 524r(2×), 527v, 531r, 532r, 535r, 537r, 547r (atsitiktinai ir *pakaiù* 479v);

paoiù 66v, 123r(3×), 156r, 170r, 172r, 204r; *pađiù* 222v; *pauoiù* 385v;

sunù 245v, 259v, 300v, 455v.

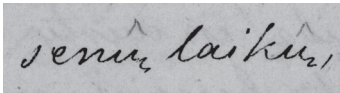
Tačiau taip pat matyti, kad kartais Daukantas pavartodavo ir variantą su nosine <-ų>, nors daugiskaitos kilmininko pozicijoje jos jau nebuvo, plg.:

karalų 162r, 427r, 445v; *pakaių* 81v, 142v2, 143r, 145r; *pakuių* [sic!] 241v; *pakaių* 330r, 464v, 479v, 488v (1 pav.), 519v; *pađių* 130r; *sunų* 172r, 172v, 445v, 500v; net *pakaių* 103r, 136r (su dviem diakritikais).

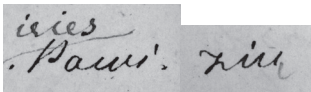
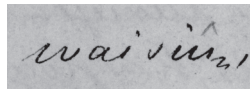

1 pav. IZ skirtingai pažymėtos *pakaiū* (1 e.) ir *pakaių* (3 e.) acc. sg. galūnės, l. 488v

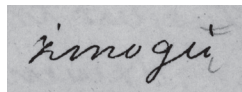
Acc. sg. galūnės variantas su <-ų> aiškiai šalutinis, bet matomas. Jis pasikartoja, vien klaida jo nepavadinsi. Greičiausiai jis liudija, kad Daukantas žinojo Rytų Prūsijos lietuviškų raštų acc. sg. <-ų> nosinės taisyklę, ir ją pabandydavo savo IZ puslapiuose. Nors apskritai Rytų Prūsijos lietuviškų raštų galūnės raidžių <-ū> ir <-ų> dichotomijos Daukantas neperėmė, bet ją pažino ir išmėgino. Kad Daukantas žinojo šią taisyklę ir kartais jos pasilaikydavo, rodo ir jo taisymai, pavyzdžiui, l. 37r, kur gen. pl. pieštuku taisė į <ū>, o acc. sg. – į <-ų>:

senų laikų gen. pl. → pšt *senū laikū* 37r; *waisių* gen. pl. → pšt *waisiū* 37r;

Pawiziu acc. sg. → pšt *Pawiziu* 37r; *žmogū* acc. sg. → pšt *žmogų* 37r.

Pasitaikė ir dar retesnių acc. sg. galūnės raiškos variantų, plg. <-ū> (dažniausiai ji vartota gen. pl. formoms): *karalū* 50r, 248r, 271v, 324v, 413v, 444v; *pakaiū* 379r, 479v, 483r, 514r, 535r; *paoiū* 295r, 483r; *sunū* 134v.

Grįžtant prie cirkumfleksinės raidės <ū> reikia paminėti ir kitas pozicijas, kur ji pasitaikydavo kamienuose ir kai kuriose galūnėse, pavyzdžiui: *nūmas* instr. pl. m. 1r; *nūmų* 1r; *nūmas* 1v; *nūmū* 1v; *būtas* gen. sg. f. 1v; *pri būta* 1v; *suyrūs* 3r; *gūdrus* 3r; *kūlūntis* 3r; *tekūl* 3v; *sūpūwę* 4v; *esūs* 5r; *Sukakūs* 5r; *rūdinimis* 6r; *kūtyn* 35r; *ūkinikus* 2r; *nūmus* 57v; *nūmkarę* nom. sg. f. 60v; *kūmsza* acc. sg. 62v; *pakūkūlūtas* 218r; *sūndarus* 219r; *b(r⁸)ūkdamis* 221r.

Šiek tiek vėlesniame *DaPaP* rankraštyje Daukantas aiškino raidės <ū> tarimą taip: „ū kaip essūs neaiszkūs un“. Gal ir čia Daukantas iš pradžių įžiūrėjo tą „neaiškų un“, ypač kad pirmieji IZ pavyzdžiai negalūnėje galimi taip interpretuoti, nes jie vartoti šaknyje <nūm-> (*nūmas*; *nūmų*), kur <ū> rašyta prieš nosinį garsą. Gali būti, kad šaknyje <nūm-> (su neaiškiu „un“) savo šnektos garsą [o] pradėjęs ženklinti cirkumfleksine <ū>, paskui mintyse suteikė raidei <ū> vien [o] garso reikšmę, nosiškumas galėjo likti ne toks svarbus bruožas.

s <r> įterpta pšt vėliau.

Vis dėlto reikia pabrėžti, kad nors toks <û> [o] pasitaiko IZ, bet yra labai retas, nepalyginamai daugiau atvejų, kai Daukantas visai nežymėjo diakritikų savo šnektos garsui [o]. Grafema <û> jis buvo pabandęs, ypač negalūnėse, žymėti savo šnektos [o], tačiau tokio eksperimento atsisakė – tokia kamieninė <û> pirmoje rankraščio dalyje labai reta, o antroje pusėje – lyg ir visai nunykstanti.

1.2. <-ù>. Diakritinė raidė <-ù> jau buvo pasirodžiusi IKEI 1828 metais instr. sg. galūnėje. IZ toje pačioje instr. sg. galūnėje ji jau labai dažna (tiek vyriškosios, tiek moteriškosios giminės), plg.:

a) instr. sg.: *nûmù* 1v; *ânt ios wirszù* 1v; *tù budù* 1v; *wardù* 2r(2×); *ne tù patiù wardù* 2r; *kuriù* 2r; *isszerpetotù krasztù* 5r; *pragumù* 9v; *wardù* 9v; *Kunegaiksztiù* 9v; *wadino Perkunù arba Perunù* 35r; *su žmonù* 49r; *nepargalemù* 54r; *skelbimù* 100r; *tëuigù* 'tëviška' 100r; *iszlûsawemù* 100r; *wissù pirmù* 100r; *tù trumpù laikù* 100v; *warrù* 100v; *su didziausiù dziaugsmù* 100v; *zdradù* 'išdavyste' 218r; *Licziù* 218v; *pasalù* 300r; *sù mažù sau sunù Jaugailiù* 300v; *naudù* 300v; *su Sigysdù* 400r; *tù tarpù* 400r; *tokiù pasalù* 496r; *su iù talkù* 496r; *su Jonù* 496v; *kunegaiksztiù wadinteis* 497r; *swetimù urandù godoteis* 497r; *weinù balsù* 503r; *taikesniù* 503r; *bù nemažù prizaste* 503v; *Tù patiù laikù* 545v. Beje, visai atsitiktinai pasitaikė, kaip minėta, ir nosinės formos diakritikas toje pačioje pozicijoje: *su wissù tù budù* 1v; *su kunù* 2r; *su saô kariaunù* 54v. Praslydo ir kitas cirkumfleksinis diakritikas <-û>: *su dide kariaunù* 60r; *rodies nesunkiù essus* 517r. Tam tikra prasme <-ù, -û, -ų> konkuravo tarpusavyje, tačiau instr. sg. pozicijos <-ù> raiška absoliučiai vyravo, ji matoma ir pačioje IZ rankraščio pradžioje, ir pačioje pabaigoje – charakterizuoja visą rankraštį.

Kitose IZ galūnėse <-ù> taip pat vartota, nors daug rečiau, plg.:

b) adj. n.: *kaip imanù* 300v; *pirmù* 'pirmiau' 400r; *ne sunkù* 503v; *wissù pirmù* 505r; *pirmù* 505r;

c) part. praes. act. nom. pl. m.: *giwenù* 'gyveną' 4v; *Daug wadinù i sziksztù* 509v; *essù* 'esą' 528v; *nessù* 'nesą' 531v (IZ pradžioje konkuruojanti jos raiška buvo nosinė <-ų>, plg. *gaunù* 'gauną' 2r);

d) jau anksčiau (1.1) minėtas (*i*)u kamieno acc. sg.: *i dangù* 35r; *pas Swidrigalù* 406r; *kaltina sauo pizoriù* 503v; *i Wilniù* 506r, 508r, 512v, 513v(2×), 515r, 516v, 517v (pasitaike ir cirkumfleksas – *i Wilniù* 545v). Kaip minėta, <-ù> acc. sg. galūnėje ryškiai konkuravo su nediakritine <-u> ir šiek tiek su nosine <-ų>;

e) nom. ir acc. du.: *Siuntinius Maskolù brolù Jons ir Anisims Ornostaiù ir Teodorius Salomereckis dide mondagei prijeme* 505v; *tùdù dalikù essantiù weldiemę iu d. Kunegaikszte* 506r; *isziunte [...] dù iem keltis kaliniù Kunegaiksztiù* 513r;

f) gen. pl.: *wissù pirmù* 100r; *nedaug terupinos tù atleidimù nudiemiù* 496r;

g) cond. 3: *idant io siuntine pakaiiaus eitù lugote* 505r (plg. IZ pradžioje su <-ù> konkuravusį diakritiką <-ų>: *atliktù* 2r);

i) praes. 1 sg.: *essù* 'esu' 230r, 510r;

j) adv.: *ganù laikù pasakita* 514r.

Tačiau šie kitų galūnių atvejai tėra tik pagrindinės instr. sg. <-ù> raiškos šešėliai. Krinta į akis, kad gravio diakritiką gaudavo galūnės, panašios į instr. sg., Daukanto šnektoje tariamos su tuo pačiu balsiu [o]. Matyt, į tarimo panašumą su instr. sg. Daukantas labiausiai ir orientavo <-u> grafiką su gravio ženklu, turbūt pasitaikydavo galūnes ir supainioti.

Tiesa, atsitiktinai pasitaikydavo <ù> [o] ir negalūnėje, pavyzdžiui, *antrupus: i ontrū pus Kijaua* 501r; *i ontrūpus* 504r – nors ir čia Daukantas nebūtinai turėjo įžiūrėti sudurtinį žodį, galėjo manyti diakritiku žymįs galūnę. Kitas <ù> atvejis *pagūra* ‘paguro’ 247v pasitaikė jau šaknyje. Šaknies [o] pozicijai, kaip minėta, Daukantas buvo rinkęsis cirkumfleksinį <û>, nors tik dalyje rankraščio – antrojoje *IZ* pusėje tokio <û> nematyti.

Diakritikas <-ù> Daukanto galėjo būti dar *IKEI* nusižiūrėtas iš Rytų Prūsijos lietuvių raštų, galbūt net konkrečiai – iš Rėzos paskelbtų Donelaičio *Metų*⁹.

Pieštuku vėlėliau gravio diakritikas Daukanto noriai prirašinėtas ir virš <-ù>:

<i>wissu</i> → pšt <i>wissù</i> 1v;	<i>du wiru</i> → pšt <i>dù wirù</i> 16v;
<i>su wissu milausiu</i> → pšt <i>sù wissù mi-</i>	<i>nuweiktu</i> → pšt <i>nuweiktù</i> 25r;
<i>lausiu</i> 1v;	<i>su ereliu</i> → pšt <i>su ereliù</i> 40v;
<i>milausiu</i> → pšt <i>milamausiu</i> 1v;	<i>ipatingu kalbu</i> → pšt <i>ipatingù kalbù</i> 44r;
<i>suwissu</i> → pšt <i>suwissù</i> 16r;	<i>Tu tarpu</i> → pšt <i>Tù tarpù</i> 56v.

Kartais diakritikas uždėtas ne tik virš paprastosios <-u>, bet ir jau nosinį diakritiką turinčios raidės <-u>: *labibu* → pšt *labibù* 1v. Apskritai pieštuku Daukantas ypač noriai ir gausiai žymėdavo diakritikus kaip tik virš raidžių <û, ô, -ù> (ir <-ę>, kaip minėta kitur¹⁰). Tai liudija Daukantą ėmus linkti juos labiau rašyti kiek vėliau, skaitant perrašytas rankraščio dalis su pieštuku rankoje. Pradinis Daukanto diakritikų ženklinimo neįgudimas suprantamas, nes *IKEI* 1828-aisiais matyti tik pirmieji jo diakritikų žymėjimo žingsniai. Kaip kontrastas atrodo pieštuku beveik netaisomas diakritikas virš <û>. Skirtumą galbūt galima aiškinti tuo, kad diakritinė <û> Daukanto imta vartoti kiek anksčiau (dar *DaCL* 1827–1828), gal geriau įgusta, ir esanti aiškesnėje pozicijoje – dvibalsyje (žem. [ou], aukšt. [uo] pozicijoje). Praleidus <û> diakritiką <°> sugriūtų fonetikos raiška (dvibalsis virstų balsiu), o nepažymėjus <û, ô, -ù, -ę> diakritikų – fonetikos transformacija būtų minimali, kartais net nesanti. Vadinas, Daukantui <û, ô, -ù, -ę> diakritikai tam tikra prasme fakultatyvesni už <û>.

1.3. <ô>. Diakritikas <ô> irgi pasirodė 1828 metais *IKEI*, tiesa, tik vieną kartą – žodyje *uôš* ‘vos’. Vėliau Daukantas tokį užrašymą nurodys skaityti kaip „oa“: „it oa kaip žodius: kôks, kôsulys, kôtas, szôkas, gôbszus“ (*DaPaP* 1v). Tai diftongišką tarimą tos Daukanto šnektojos pozicijos, kuri vakarų aukštaičių tarmėje atitiko ilgąjį [o]. Plg. tą patį *vos* prieveiksmį *IZ*: *uôš* 246r, 248r; *Uôš* 280r; *uôš* 301r; *uôš ne uôš* 498v; *uôš* 500v, 545v.

⁹ Subačius 2014, 256–258.

¹⁰ Subačius 2015, 212.

Diakritinės raidės <ô> žemaitiško diftongo [uo] pozicijoje rašymas tęsėsi per visą IZ. Pavyzdžiui, negalūnių pozicijose: *begiwôte* 1r; *minaôtas* 1v; *gôdoiems* 2r; *môkės* 2r; *rôda* 2r; *wôkite* 3v; *dôwenas* 30r; *gôdô* 'godojo' 200v; *trôbeses* 256r; *žôdy* 283r; *dôbės* 301v; *rôptėis* 301v; *minaôiemù* 301v; *lôbi* 451r; *sôsta* 470v; *žôdi* 545r; *žôdius* 550r. Tiesa, tokia negalūninė <ô> žymėta gana nenuosekliai, turbūt nemažiau atvejų palikta iš viso be diakritikų.

Daukantas taip pat rašė cirkumfleksinę <ô> įvairiose galūnėse, tikriausiai galvodamas apie tą pačią diftongišką fonetinę raišką „oa“, bet turbūt kartu norėdamas paženklinti ir kai kurias konkrečias morfologines galūnes:

a) gen. sg. f.: *tautôs* 1r; *dabotôs* 1r; *Tôs* 1v; *tautôs* 1v; *kuriôs* 3v; *tautôs* 200v; *kruwenôs* 253v; *Letuôs* 254v; *Newiezôs* 280r; *tũintimpôs* 301r; *wissôs* 301r; *dumôs* 330r; *Raslauôs* 350v; *tôs* 362r; *tôs* 550v; *wadinamôs* 550v;

b) gen. sg. m. (ir refl.): *tô* 1r; *kô* 1v; *tô* 2v; *kô* 2v; *elgimôs* 255v; *tô* 256r; *kô* 280r; *tô* 300r; *tô* 330r; *onkstimôs* 430r;

c) praet. 3 refl.: *talpinôs* 1v; *Platynôs* 256r; *terauôs* 257r; *skubinôs* 501r; *radôs* 503r;

d) part. cont. sg. m. refl.: *wildamôs* 257v; *grumdamôs* 257v;

e) praet. 3 bei praes. 3 (-avo[ja]): *siundidaô* 1v; *wिताudaô* 1v; *rekalaô* 1v; *yrklaô* 3r; *igaô* 3v; *siuntindaô* 30r; *nûkaô* 200r; *stygaô* 200r;

f) pron. poss. (*savo*): *saô* 2r, 2v, 10r, 200v (paraleliai ir be diakritiko *sao* 1v, 10r).

Vienintelis ryškus diakritinės <ô> raidės vartojimo pakitimas, Daukanto ryžtingai apsispręstas, buvo formos su baigmenimi -avo – tai du paskutiniai e) ir f) atvejai: praet. bei praes. 3 ir savybinis įvardis *savo*. Pirmojoje IZ rankraščio pusėje Daukantas dažniausiai rašė <-aô> (žr. 3 lentelės pavyzdžius), tik pamiršdamas kartais pažymėti tų formų diakritiką – <-ao>. Tačiau l. 250r atsirado nauja forma su baigmeniu <-aua>, tada l. 251v <-auo>, o l. 253r – <-auô>. Trinarės formos <-auo> įsigalėjo, o variantai <-aua>, <-auô> tেলাikytini tarpinėmis formomis, kurios netapo tipiškoms. Plg. 3 lentelę.

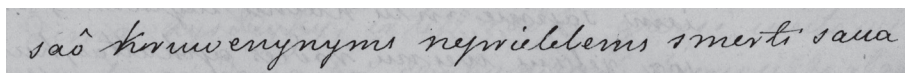
l.	<-aô> (<-ao>)	<-aua>	<-auô>	<-auo>
246r	saô; saô			
246v	saô; saô; nusiginklaô			
247r	saô; atkelao			
247v	saô; saô; nugalaô; nugalaô; lebaô			
248r	saô; saô; nugalaô; saô; saô; saô; saô; saô			
248v	saô; saô; saô; saô;			
249r	saô; sao; saô; saô; saô; saô; saô; saô			
249v	saô; saô; igaô; sao; saô; tegaô			

l.	<-aô> (<-ao>)	<-aua>	<-auô>	<-auo>
250r	saô; saô; saô; saô; saô; saô; saô	wieszpataua		
250v	sao; saô; saô; saô; saô; saô			
251r	saô; saô			
251v	saô; saô; saô; saô			karauo
252r	saô; sao			užkarauo; sauo; sauo
252v	sao; sao			sauo; karauo
253r	saô; saô; saô		ziorauô	
253v			sauô; atkelauô	
254r			sauô; sauô	sugauo; sauo; moiauo; sauo; iszlūsauo
254v	saô			
255r	saô			saua, sauo
255v	saô; saô			sauo; sauo; sauo
256r	saô; saô			sauo; sauo
256v	saô			
257r		saua; sunda- raua		sauo; sauo; sauo
257v			sauô	sauo; sauo; sauo
258r	saô			sauo; beigauo; sauo
258v				sauo; sauo; dongauo; sauo
259r				sauo; sauo; sauo
259v				sauo; pawielao; sauo; iszlūsauo; sauo; sauo
260r				sauo; sauo; issilūsauo; sauo; nugalauo; nugalauo
260v				nugalauo

3 lentelė. IZ rašybos lūžis l. 251r: <-aô> → <-auo>, l. 246r–260v

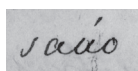
Pagrindinis Daukanto apsisprendimas buvo dvinarį diakritinį <-aô> baigmenį modifikuoti į trinarį ir nediakritinį <-auo>. Toliau įsigalėsianti forma <-auo> pasirodė l. 251v ir iš karto ėmė dominuoti, nors dvinarė <-aô> dar pramaišiu prasikišdavo iki l. 258r. Galima kalbėti apie Daukanto rašybos lūžį l. 251v: <-aô> → <-auo> ir kartu rašybos įgūdžio <-aô> inercijos šleifą, nusitęsusį per l. 251v–258r. Matoma beatsirandančio pakeitimo dinamika Daukantui tiesiog berašant.

Inercijos šleifo atkarpėlėje (251v–258r) greta pavartojamos skirtingos formos. Vienas galima pažymėti kaip inertiškas, įgūdines, nežymėtąsias <-aô> (*saô*), kitas – kaip apsispręstąsias, inovatyviasias, žymėtąsias <-auo> (*sauo*). L. 255r net toje pačioje eilutėje pasitaikė dvi skirtingai užrašytos formos:

saô ir *saua* l. 255r.

Inertiškojoje atkarpoje taip pat matomas vienas skubus Daukanto pasitaisymas – iš senesnės formos į inovatyvią:

saô → *sauo* 255v.

Po to lūžinio momento (251v) ir inertiškosios atkarpos (251v–258r) Daukantas daugiau nevartojo <-aô> (išimtis – *sao* 283r), nuosekliai rinkosi <-auo>, plg. rankraščio antrosios pusės *sauo* 350v, 362r, 430r, 450r, 470r, 500r, 501r, 501v, 502r, 545r, 545v, 546v, 547r, taip pat *igauo* 350v; *karauo* 362r; *rekalauo* 430r; *apsiginklauo* 450v; *rekalauo* 470r; *atkelauo* 545v; *stigauo* 546r; *nukelauo* 546r (atsitiktinai ir *kumstawo* 545v). Vadinasi, l. 1r–251r yra <-aô> grafikos atkarpa, l. 251v–258r – tarpinė su keturiomis formomis <-aô>, <-aua>, <-auô> ir <-auo>, ir l. 258r–551r – vien <-auo> formų.

Pieštuko taisymai, daryti neilgai trukus, dar nebaigus *IZ* rankraščio perrašyti, aiškiai rodo sąmoningas Daukanto intencijas ir ketinimus. Pieštuku Daukantas nemažai pridėliojo cirkumflekso formos diakritinių ženklų virš <o> → <ô>, todėl galima manyti, kad dauguma pradinių diakritiko nepažymėjimų buvo ne Daukanto intencijos, o abejingumo, išsiblaškyimo ar skubos rezultatas. Plg.:

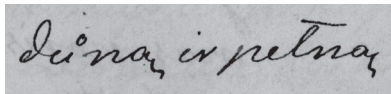
<i>stygao</i> → pšt <i>stygâo</i> 2r;	<i>linksminos ios</i> → pšt <i>linksminôš iôš</i> 30r;
<i>rejose</i> → pšt <i>rejôšę</i> 3v;	<i>korę</i> 'korė' → pšt <i>kôrę</i> 34v;
<i>altorui</i> → pšt <i>altôrui</i> 3v;	<i>mynaota</i> → pšt <i>mynâta</i> 40v;
<i>sao</i> → pšt <i>saô</i> 11r;	<i>stokoint</i> → pšt <i>stokôint</i> 43r;
<i>paioiaudamu</i> → pšt <i>paôiaudamû</i> 11r;	<i>laimos</i> → pšt <i>laimôš</i> 45v;
<i>stokoie</i> → pšt <i>stôkôię</i> 27r;	<i>Newiezos</i> → pšt <i>Newiezôš</i> 52v.

Tai buvo viena iš kelių diakritinių raidžių (šalia <-ę>, <-û>, <-ù>; žr. anksčiau, 1.1, 1.2), kurias Daukantas žymėjo nenuosekliai, bet pieštuko taisymo sluoksnyje patvirtino tokią rašybą ketinąs palaikyti. Nors antroje *IZ* rankraščio pusėje Daukantas atsisakė <-aô>, tačiau kitose pozicijose <ô> dažnumas nemažėjo.

1.4. <l, ł>. Dar Vilniuje rašytuose *Darbuose*, taip pat Rygos periodo pradžioje tiek *IK* (apie 1827), tiek *DaCL* (apie 1827–1828) Daukantas vartojo diakritinį <ł> kietajam priebalsiui [l] ženklinti. Tačiau *IKEI* (apie 1828) Daukanto raidė <ł> jau buvo pamečiusi diakritiką – visose pozicijose rašyta tik <l>.

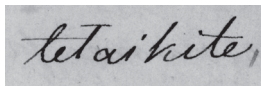
IZ taip pat iš principo buvo atsisakyta diakritinės <ł>, didelėje rankraščio dalyje jos beveik visai nėra, išsiversta su viena <l>. Vis dėlto, artėdamas prie *IZ* pabaigos, diakritinę <ł> Daukantas vis dažniau susigražindavo.

Vienas kitas izoliuotas <ł> diakritinės raidės atvejis pasitaikė rankraštyje ir ankstesniuose puslapiuose. Tačiau ne visada aišku, ar tokiuose ankstyvuose parašymuose diakritikas visada uždėtas iš karto, ar gal kažkada vėliau, kai jau vėl nutarta tą <ł> vartoti? Vėlesnį diakritiko pridėjimą galėtų išduoti arba rašalo spalvos skirtumas (jo nematyti), arba ne toks tvirtas rankos brėžis (netvirtumas tarsi matyti). Plg.:

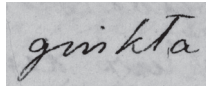

dūna ir pełna 227r.

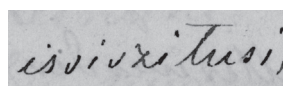
Matyti, kad <a> diakritikas prirašytas vėliau, regis, ir <ł> brūkšnelis. Kitais atvejais lieka daugiau abejonių, plg.:

tetaikite 229r;

ginkla 231r;

issisziłusi 340v.

Dar plg. *sulaužę* 254v; *skołoms* 343r. Kad ir kada parašyti <ł> diakritikai, jie be galo reti. Maždaug nuo l. 419v diakritinės <ł> ima pasitaikyti dažnėliau, nors ir tada dar <ł> vartojimas jokia būdu nedominavo, buvo tik prisimintas, bet neapsispręstas plačiau vartoti:

sukęła 419v; *Mikołs* 421v; *łonkite* 421v; *Mikołs* 425r; *łaikū* 430v; *keł* 434r; *negłomža* 437r; *prakeł* 437r; *nutęła* 437v; *terekałauo* 439v; *tałka* 441v; *žługontis* 442v; *głomža* 446r; *głomžos* 447r; *neparłauszis* 447v; *łaukdams* 453v; *Strumiła* 454r; *apłonkinte* 454v; *tiłulas* 457r; *ługoie* 505v; *łaužę* 506v; *łaužę* 509v; *szłopino* 509v; *itarłoie* 510r ir kt.

Plg. paraleliai rašytą ir nediakritinę <l>:

Walakiję 421v; *rekałus* 421v; *rekałauo* 422r; *Mikalojaus* 424r(3×); *Mikola* acc. sg. 424v; *Mikola* gen. sg. 424v(2×); *Mikołs* 424v ir kt.

Apskritai Daukantas rašė neatidžiai, tad net jei turėjo mintyse <ł> diakritiko rašymą, nepažymėdavo dėl skubos, neįsigilinimo. Jis net ir kitų raidžių ne visada visus elementus parašydavo: pavyzdžiui, labai panaši į <ł> jo rankraštyje raidė <t> retsykais likdavo be horizontalaus brūkšnelio, tad primindavo paprastąją raidę <l>, plg. *tiłulū* 513v – pirmoji <t> yra be brūkšnelio, tad rankraštyje žodis atrodo kaip *liłulū*. Jei rekonstruojame pirmąją raidę <t>, tai gal galima būtų rekonstruoti ir <ł> → <ł>, **tiłulū*? Analogiškai, pavyzdžiui, *nutiła* 515r parašyta be <t> brūkšnelio – *nuliła*.

Tačiau po truputį kietojo [l] žymėjimas <l> ir <ł> ėmė išsilyginti, plg. kai kuriuos parinktus puslapių pavyzdžius 4 lentelėje.

l.	<ɫ>	<ɫ>
511v	nerekałauai; ługoie; załas; putłuma	ługoie; ługoie; titula
512r	titułas; tituła; tituła; tituła; gał; łai- minga	pagal; ipolontius; ont pasala; ilgumù; laikù; negal; słaugontems; maloniù
512v	titułas; S. Stonsłowa	Mikaloiu; ilga; palaidote
513r		issilaužusis; Braslauo; Mikaloiaus; rekałauo
513v	ługùs; ałga; Pałostekęs	Weltù; pasiklaususis; tutuła; rekałau; rekałau; Pagal; tuls; titulù
514r	łaikù; tituła; łauža; tituła; załù; ti- tuła; titułas; titulu; Titułas	titulù; titulù
514v	iszługoiusi; ługoiemas; nukila	žalas; pasalù; ługoię; pagalbas; rekala
515r	głemžte; tułu; nutila; moksła	głobieję; rekałus; pagal; laide; kulka; galua; tillo; sulaužitiù; nebrekaławus; tulle
515v	Łucka	rekałaudams; lauks
516r	słaptù; weltù	laikù; pargalwę; rekałus; neklausę; Mikaloius; lòbi; neginklùta; nugalałauo

4 lentelė. *IZ* raidžių <ɫ> ir <ɫ> kietajam [l] žymėti konkurencija, l. 511v–516r

Panašus svyravimas matyti beveik iki pat *IZ* rankraščio pabaigos, tiksliau – iki l. 547r vidurio; matyt, tuo etapu Daukantui abu variantai tiko. Vėl išleidęs diakritinę <ɫ> (nuo l. 419v), jis (iki l. 547r vidurio) nepasirūpino jos rašymo nuoseklumu.

Ir tik pačiuose paskutiniuose *IZ* rankraščio lapuose, nuo l. 547r antrosios pusės, kur prasidėjo kiek vėlėliau pridurtas tekstas apie lietuvių ir žemaičių būdą, išivyravo diakritinė <ɫ>. Toji *IZ* pabaiga rašyta atidžiau, tvarkingiau, ne taip skubant, mažesnėmis raidėmis, plg. l. 547r vidurio–551r pavyzdžius 5 lentelėje.

l.	<ɫ>	<ɫ>
547r	klausontì; asło	galwòs; pailgùtinusę
547v	gał; łaukus; iszkałtas; tułomijs; nełaimà	ginklù; gal; palužùs; dielto; prapùlusis; balta
548r	kelmus; moksła; łonkite; klausams; nełaimas; nełaimù; wilùs; łaika; kiel; stałà; ałaus; su łazdù; skelsdamas; užłaikė; klukam	pagal; tullus
548v	tułosę; kałbù; miła; łonkine; bałsas; Bałtoie; ganikłas; ałù; ipił; ałaus; łaika	pilkosę; galuòs
549r	wilnas; asłòs; guł; nutwilkstay; Guł; patałas; płunksnù; negał; nutoła; prikło	laukusę; wilkus

l.	<ɔ>	<ɔ>
549v	slaugo; gała; wiedłau; gał; wałakũ; łobi	
550r	gał; pakiłũs; łasziniũ; łaszinius; nu- płauta; łaukay; wałgont; stała; tułlus; pargałwa	giwolacziũ
550v	užłaike; klukam; łaimintum; łunkũ; ałaus; ałaus; zosłanũ; stału; łaištiusis	zoslanũ; ilgũ; wilnoniũ
551r		nekaltà

5 lentelė. *IZ* diakritinės <ɔ> įsivyravimas, l. 547r–551r

Vadinasi, pačioje *IZ* pabaigoje (547r–551r) buvo sąmoningai sugrįžta prie senojo vilnietiško diakritinio <ɔ> rašmens.

Esama svarbių sutapimų. Anksčiau buvo nustatyta, kad maždaug nuo l. 421v vyko Daukanto rašybos lūžis kamienuose: imta atsisakyti <y> [ɛ] ir <yi> bei pereidinėta prie <i> ir <ij>¹¹. Atrodo, kad beveik kartu Daukantas ėmė galvoti ir apie diakritinės <ɔ> susigrąžinimą, maždaug nuo tada (419v) vis dažniau rodėsi <ɔ>. Toliau bus matyti, kad ir raidžių <i, a> įsivedimą *IZ* galima sieti su maždaug ta pačia *IZ* rankraščio vieta (2.1.3, 2.1.4).

1.5. GEMINATOS. Kaip minėta, Daukantas *IKEI* (apie 1828) jau buvo įsivedęs geminatas – sudvejintų priebalsių rašybą po trumpojo balsio. Toks vartojimas matomas ir *IZ* rankraštyje, plg.:

wissi 1r; *wissu* 1r; *girriese* 1r; *kitte* 1r, 1v; *kittamę* 2v; *uppes* 3r; *ont sallũ* 3v; *turreje* 3v; *salla* 5r; *billojes* 6r; *uppę* 9r; *uppes* 11r; *kitte* 26r; *girręse* 26r; *ne gierre* 26v; *Mogilly* 37v; *supillę* 40v; *likkuma* 106v; *kyttims* 106v; *wassara* 189r; *gorrynams* 306v; *uppes* 316r; *kittũ* 318r; *uppes* 401r; *gyrriesy* 403r; *suirrime* 426r; *girriese* 427r; *tullus* 430r; *wissi* 449v; *kitte* 530v; *tulle* 533v; *wisse* 533v; *girrę* 538r; *wiss* 547v; *inna* 548r; *wissi* 548r; *tullus* 548r; *Wissi* 548v; *kittũ* 548v.

Geminatos jokiu būdu nerašomos nei visais, nei net dauguma atvejų po trumpojo balsio. Čia greičiau tebuvo vien pasirinkimas žymėti kai kurias konkrečias šaknis su dvigubais priebalsiais; kai kurios iš tų šaknų labai dažnos, pavyzdžiui: *giria* (*girė*), *kitas*, *upė*, *visas*. Tačiau kitos šaknys geminatas gaudavo retai. Daukantas nesirėmė nuosekliai Rytų Prūsijos lietuviškų raštų fonetine taisykle, jis apsiribojo tik kai kuriais tokio rašymo atvejais.

Taip pat svarbu, kad Daukantas geminatą žymėjo net ne visada tik po trumpojo priebalsio – pasitaikė ir po ilgojo ar po diftongo, plg. *ne gierre* 26v; *tullus* 548r; tai

¹¹ Subačius 2015, 207–208; Subačius 2016 (spausdinama).

neatitiko Rytų Prūsijos taisyklės. Taip pat labai retais atvejais, tose atkarpose, kur raidė <y> žemaitiškam garsui [e] žymėti buvo intensyvesnė, geminatą Daukantas parašė net po <y>, plg. *kytty* 40v; *yrrose* 147r; *tykkos* 321v; *gyrrres* 401r; *gyrriesy* 403r; *gyrriū* 403r; *gyrrie* 405r; *yrrias* 412v. Tokie parašymai iš principo prieštarauja Rytų Prūsijos tradicijai: ten raidė <y> reiškė ilgąjį balsį [iː], tad po jo niekaip negalėjo atsirasti geminata. Grafinį Rytų Prūsijos tabu <y+kk, y+rr, y+tt> Daukantas sulaužė greičiausiai nesąmoningai – didžiule dauguma atvejų jis apnuosekliai laikėsi Rytų Prūsijos rašybos su raide <i> prieš geminatas. <ykk, yrr, ytt> tėra išimtis, labiau liudi-jančios Daukantą norėjus konkrečiose IZ atkarpose parodyti <y> svarbą, o ne norą griauti nusistovėjusią Rytų Prūsijos rašybą. Daukantas bandė sekti Rytų Prūsijos rašybą, bet labai nenuosekliai ir su savo modifikacijomis.

2. IZ NAUJAI ATSIKRADE DIAKRITIKAI. IZ esama ir tokių diakritinių raidžių, kurių ankstesniuose Daukanto tekstuose nematyti, todėl jas galima laikyti IZ rankraščio inovacijomis.

2.1. GALŪNĖSE <-è, -à, -i, -ą>.

2.1.1. <-è>. IZ galūnėse Daukantas ėmė vartoti raidę <-è> su gravio formos diakritiku. Kiek vėlesniame *DaPaP* raidžių tarimo paaiškinime jis teigė: „è kaip žòdiusi weikè, stiprè, smarkè, gudrè etc etc“ (1v). Tad jis deklaravo <-è> rašymą prieveiksmių galūnėse, kurios jo šnektoje buvo monoftongizuotos ir tartos ilgai [eː].

Tačiau sprendžiant iš IZ rankraščio atrodytų, kad pirmiau Daukantas stengėsi įsivesti <-è> ne monoftongizuotoje prieveiksmių galūnėje, o dat. sg. f. galūnėje, nors ji tekste ir gerokai retesnė už prieveiksmių. Plg.:

a) dat. sg. f.: *ukè* 2v; *kelonè* 3v; *naiiè buweinè* 10r; *ukè* 15v; *nu szaurè* 16v; *Minaonè* 19v; *kurè* 19v; *gaspadinè* 38v; *iè* 38v; *szwentè* 38v; *nu Deiwibè* 38v; *kurè* 227v; *palikunè* 229r; *Ziwilè* 230r; *minaônè* 231v; *igulè* 254v; *nu sauo pusè* 326r; *isz pylè* 'iš piliai' 342r; *didūmenè* 400v; *Jsz ontra pusè* 407r; *žynè* 415r; *sauo didūmenè* 496v; *nu karè* 533r;

b) adv.: *Skaidresnè* 3r; *nedaugesnè* 12v; *didè* 32r; *styprè* 156v; *malonè* 156v; *kontrè* 225r. Pirmuosius 20 su viršum IZ lapų atrodo, kad diakritikais Daukantas dar beveik nežymėjo prieveiksmių galūnių; nors viena kita paženklinta, bet, matyt, atsitiktinai. Daugiau diakritinių adv. <-è> galūnių matyti maždaug tik nuo l. 230r–234v (nors ir čia jos ne iš karto pasidarė dažnos): *didè* 230r; *didè* 230v; *didesnè* 234r; *aiszkè* 234v; *dide baisè* 237v; *styprè* 241r; *didè styprè* 246v; *didè* 247r; *styprè* 250v; *prapernikszte* 250v; *tolymesnè* 250v; *stypresnè* 252r; *baisè* 253v; *didè styprè* 289v; *aiszkè* 349r; *didesnè* 420r; *didè* 430r; *baisè baisesnè* 489r; *didè baisè* 496r; *grazè* 500r; *didè* 516v; *stipresnè* 539v.

Vadinasi, tikėtinausia, kad Daukantas pirmiausia sumanė žymėti <-è> diakritiką dat. sg. f. galūnėse, ir tik kiek vėliau ėmė taikyti daug dažnesnei, pasitaikančiai beveik kiekviename puslapyje prieveiksmių galūnei (maždaug nuo l. 230r–234v). Plg., pavyzdžiui, l. 38v su 4 diakritinėmis dat. sg. f. galūnėmis: *gaspadinè*; *iè*; *szwentè*; *nu Deiwibè*, o truputį anksčiau ir truputį vėliau – su nepažymėtomis diakritikais adv. formomis: *lige* 38r; *aiszke* 39r; *nesene* 39v; *sunke* 39v. Abi, tiek dat. sg. f., tiek adv.

galūnės su <-è> rankraščio pabaigoje jau buvo gerokai išgalėjusios, nors Daukantas jas pažymėti diakritiku vis tiek ne visada atsimindavo.

Matyt, nediakritinė <-e> suvokta kaip pamatas, kaip įprastas, nežymėtasis narys, o diakritinis variantas <-è> – kaip nebūtinai būtiną fakultatyvų priedą gaunantis žymėtasis variantas, padedantis atskirti formas.

Galima paminėti ir dar keletą kitų, marginalių <-è> žymėjimo atvejų, liudijančių nerezultatyvų Daukanto ieškojimą ar tiesiog galūnių painiojimą:

c) instr. sg. f.: *wadinama* Czekizkè 4r; *dobè* 12r; *kontribè* 17r; *ont doribè* 33r; *ont minauota karè* 496r. Tokie atvejai labai reti, ir greičiausia tai instr. ir dat. galūnių painiojimas, o ne sąmoningas apsisprendimas dar ir instr. sg. f. žymėti <-è>. Plg. pieštuko pataisymus: *stypřè* → pšt *stypřè* instr. sg. f. 19r; *su didesne* → pšt *su didesnè* 20r – vienu atveju ištaisyta į <-ę>, kitu – pridėtas diakritikas;

d) iness. sg. ir pl.: *kuriusè* 12v; *ontramè* 17r; *giwenimè* 17r; *raistosè* 26r;

e) acc. sg. f.: *pirmûiè* 21v.

Labai daug kur pieštuku pažymėti dat. sg. f. ir adv. galūnių gravio ženklai. Daukantas skubėjo parodyti, kad diakritikas jam vis dėlto svarbus, norėtas pasirinkti (kaip ir <û, -ù, ô, -ę> atvejais). Plg.:

po deszyne → pšt *po deszynè* 40v;

dide kontre → pšt *didè kontrè* 11r;

karę → pšt *karè* 7v;

nu pyle → pšt *nu pylè* 14v;

isz io kaukole → pšt *isz io kaukolè* 15r;

saule → pšt *saulè* 17v;

iki sziole → pšt *iki sziolè* 18v;

didūmene → pšt *didūmenè* 20v;

uż praszaleite → pšt *uż praszaleitè* 26v;

saule → pšt *saulè* 39v;

sunke → pšt *sunke* 39v;

dide narse → pšt *didè narsè* 159r;

didesne → pšt *didesnè* 221r;

baise baisesne → pšt *baisè baisesnè* 221v;

tolesne → pšt *tolesnè* 235v.

Nors nenuosekliai, nors pamiršdamas pažymėti, Daukantas rašė diakritinę raidę <-è> daugiausia dat. sg. f. ir adv. galūnėse dažnėjančiai, iki IZ pagrindinio teksto pabaigos (ir l. 547r–551r imtinai).

2.1.2. <-à>. Daukantas turbūt bandė ir <-à> su gravio diakritiku vartoti analogiškose pozicijose, kaip kad ir <-è> atveju, plg.:

a) dat. sg. f.: *kalbà* 6v; *žymà skreint* 38v; *tà szwentè* 38v; *karunà* 479r; *weinà* 547v; *netaimà* 547v; *weinà kojè niksterieius* 550v;

b) adv.: *bytinà* [t. y. *butinà*] 482v; *didè retà* 549v.

Vis dėlto, palyginti su <-è>, diakritikas virš <-à> atrodo retas, Daukanto dar nepasirinktas, tik pabandytas variantas. Dar keletas kitų gana atsitiktinių <-à> žymėjimo atvejų:

c) acc. sg.: *pagal saò budà* 249v; *sze turi muna galuà* 406r; *wielinamà* 477v; *i Krokua* 478v;

d) gen. sg. (m.): *munà* ‘mano’ 230v; *nu wargà ir bada stypa* 300r; *teuà* 431v; *teuà* 510r; *nutolà* 549r;

e) nom. pl. m.: *waldimierà* 462r.

Diakritikas <-à> irgi buvo vėliau prirašinėjamas pieštuku, plg. *butyna* → pšt *butynà* 15r; *szirdinga* → pšt *szirdingà* 26v.

Vėliau savo raštuose Daukantas irgi retai tevartojo šitą, tik labai atsargiai *IZ* išbandytą grafinį <-à> variantą.

2.1.3. <-i>. Daukantas *DaPaP* buvo nurodęs <i> raidės nosinumą: „i kaip but essus in: skėdini, sziupini, niukini etc etc“. Taigi diakritinė perbrauktoji galūninė <-i> Daukanto įsivesta toli gražu ne nuo *IZ* rankraščio pradžios (netoli pradžios pasitaikęs *kurī* 14r atrodo absoliučiai nebūdingas). Kitas <i> pavartojimas rankraštyje pastebėtas jau labai toli nuo pradžios, tik l. 437r, štai tokia kontekste: *kurem kritus teis Warnū ī pati karalū sauo pakiele* ‘kuriam kritus ties Varna jį patį karaliumi savo pakėlė’. Ir čia <i> atsiranda ne vien kaip galūnės, bet kaip visą žodį žyminti raidė – asmeninio įvardžio *jis* acc. sg. m. formą *jī*. Daukanto šnekoje tokio įvardžio iš viso nebuvo, vartotas *anas* (*ons*). Akivaizdu, Daukantas diegė aukštaitišką įvardį. Iki l. 437r Daukantas *jī* nuosekliai buvo žymėjęs kitaip – *ij*, plg.:

iszpažyna ij už wissuwiriausi 301v; *pariemę ij kelōse weitose* 304r; *itarlōte ij norinti waldite* 307r; *pas ij* 339r; *noriedamis ij pakelte* 339r; *Swidrigalus sauo atkakliby ij suarde* 364r; *i Moskwa pas ij giwente* 364r; *wadindams ij sauo brongiūū teuàliū* 402v; *lyipe ij nuskondinte* 403r; *pasiregiete ir ij patwirtinte* 404r; *kelones didē ij suwargyna* 404r; *kū dēdesne ij dar idrūsina* 426r; *diwijos iog ij nor piktūū prisūkte* 430r; *sūke ij ipratimū io praeiunū* 430r; *ij pati* 430v; *ij gorinte* 431v; *parsegieje ij* 433v.

Parašęs įvardį *ī* l. 437r, parašė *jī* ir toliau už kelių puslapių – *pasijemę ī szelpte* 441r. Tačiau ir toliau l. 441r–448v paraleliai dar vartojo igūdžio *ij*, plg.:

kelaute i Krīma ir ij i kare telkte 441r; *budamis daug akilesnes Letuwū mokiejē ij pas sawi trukinte* 445r; *Popiezius tur ij glemzte* 445v; *apkarunauoie ij* 447r [ij vėliau išbraukta – G. S.]; *skatindams ij i talka* 448v [ij išbraukta – G. S.].

Bet apie l. 449r įvyko lūžis, gana staigus ir ryškus. Tame l. 449r du kartus pavartotas senasis igūdžio *ij*, ir jau du kartus – naujoviškas *ī*, plg. l. 449r pavyzdžius: *ie ī Ciecorius Tautonū ir kitti krikscionū wieszpate szelps kardomis ne žōdes; rades ij teis Warnu; stoie prisz ij drūse; kas ī kuszen*. Po to Daukantas jau labai nuosekliai rinkosi naująjį variantą *ī* ‘jī’, plg.:

Letuwe nesūktum ī kurem noris sauo sunū walde 451r; *ir ī pati isz io kunegaiksztiye isztrieme* 452v; *didē norieje ī sauo karalu pakelte* 454r; *teus skatina ī tenai smeigtēis* 454r; *padare ī rumesniū* 454r; *wissurimtije io karēje ī palikinis* 454v; *linkieje ī pati sau i karalus paskirte* 456v; *ie ī tepat karalu sauo paskirs* 456v; *nu ta sutrukina ī io patiwimōs* 459r; *kursai ī kweite* 460r; *krupaudamis staigios karēs wissep norieje ī siuntines wilote* 461r; *norieje ī panokte* 496v; *nu ko ī swiets sauo geradieū wadina* 497r; *Jurgis Raudwilus sēke ī su Letuwos paszalphinē karaunū* 497v; *todiel wissi ī teisina* 500r; *ije tur ī pirkte nu iū* 503v; *kelone [...] bū didesnē ī susarginusi ‘jī susargdinusi’* 506v; *iszpeike ī motinas akiwaisdo* 509r; *Jo teus uzturieje ī pasawi* 509r; *Js ieme ī su sawi* 509r; *kū piktesne ī susargina* 509v; *Daug wadinū ī sziksztū*

509v; *liginont* † *su io praeiunas* 509v; *wadina* † *d. Maskolū Kunegaiksztiū* 511r; *kuri miega* † *tepat* 516r; *pasmerkę* † *ir isz ukę isztriemę* 516r; *wiję* † *ikonden* 516r; *panokę* † *kieymusę* 516r; *wadina* † *Carū* 516v; *godoię* † *sene maskolijo begirdietū dabū* 517r; *nairies* † *carū wadinte* 517r; *apie* † 528v; *paleida* † *tujau i Letua* 540r; *parkalbiejes* † *tū žalti užmuszte* 548r.

Ieškant Daukanto persigalvojimo priežasčių, reikia atkreipti dėmesį į kitą asmeninę įvardį – *ji*. Daukanto šnekoje jo irgi nebuvo – tebuvo *ana*. Daukantas ir šiuo atveju rinkosi ne savo žemaitišką, bet aukštaitišką variantą, o jo vardininką (nom. sg. f.) rašė visai taip, kaip ir vyriškosios giminės galininką (acc. sg. m.) – *ij*. Plg. nom. sg. f.:

wissep tenai ię kūtyna, bet ij [Živilė] *to nebjuta* 231r; *jau raudoię Ziwiles gailiedamōs, weinog ij to nebnumanę* 231r; *Daug Letuo norieję jau kares, weinog dar abeioię, noris ij rodies rekalingū* 457v; *kurioie ij* [Elena] *galietum taike pagal sauo dobes Deiwa garbinte* 458v; *idant ij* [Elena] *per Letua adara keli turietum* 458v.

Labai gali būti, kad Daukantas nutarė, jog vienodai grafiškai rašoma vyriškoji ir moteriškoji forma gali kelti painiavos. Kokie 8 lapai prieš acc. sg. m. lūžį (449v) pasitaikė sakiny su abiem įvardžio formomis, ir vyriškąją Daukantas sąmoningai pavertė *ī*: *Kazimiers [...] nulabina Letuos didūmenę jau žadas jau dowinomis, tep iog ij pasijemę* † *szelpte karie priesz Križejus* 441v. Jei būtų parašęs abi formas vienodai *ij* ir *ij*, kaip kad darė rankraščio didžiumoje, sakiny būtų painus. Greičiausiai noras atskirti homografus ir paskatino Daukantą pakeisti acc. sg. m. raišką – *ij* → *ī* (nuo l. 449v). Daukantas perėmė Rytų Prūsijos raštuose surastą vyriškosios giminės galininką, besibaigiantį <-i> (viena raide *ī* ten reikštas prielinksnis *i*, o *ji* forma rašyta *jī*), ar galbūt buvo pastebėjęs ir buvo iš dalies paveiktas Daukšos *Postilės* dažno *ī* ‘jī’¹².

IKEI apie 1828 metus acc. sg. m. įvardis *jī* irgi vieną kartą buvo pavartotas *ij* grafiniu pavidalu: *nieka kita ape ij nerasza kaip tikta laim[in]ga riedidams iszkarszes* 9v. Ši *IKEI* lytis *ij* ‘jī’ atitinka *IZ* rašybą iki maždaug l. 449v lūžio, bet neatitinka tolesnės. Vadinasi, *IZ* atkarpa nuo l. 449v iki pabaigos tikrai vėlesnė už *IKEI* lietuviškus intarpus.

Taip pat matyti, kad įsivedęs raidę <i> į formą *ī* ‘jī’ Daukantas po truputį plėtė jos vartojimą – ją retkarčiais ėmė parašyti ir kitų žodžių acc. sg. m. galūnėje. Pirmasis atvejis, regis, pasirodė kaip tik lūžio puslapyje – *už palikunī* 449v. Ir netrukus tai vienur, tai kitur vis daugiau tos <-i> atsirado: *kurī* 457r; *sauo jotī* 496v; *krauī* 496v; *i kurī žigī* 499r; *grobi* 504v; *pili* 506v; *ape nauī titula* 511r; *nerekatauī* 511v; *krauī* 513r; *didī wieszpatī* 513v; *kurī* 516v; *kurī is noris nu iszlūsauo* 540r; *tū zigī* 540r; *kurī* 540r; *lobī* 543r; *ugnī* 549r; *snukī* 549r; *slengstī* 549r. Vis dėlto daug daugiau tebuvo rašoma visai be diakritiko <-i>, plg. paraleliai rašytus *tū pati* 459v; *tū zigi* 460r; *uppi* 460v; *žōdi* 461v; *pili* 504v; *J tū zigi* 506v; *i lōbi* 516r; *Jurgi* 516v; *Mikolati* 517r; *toki* 517v ir kt.

Matyti, kad ypač sistemiškai diakritinė <-i> galininke imta vartoti paskutinėje *IZ* atkarpoje, l. 547r–551r, plg. *žaltī numikinī* 547v; *tokī žaltī* 547v; *ī tū žaltī* 548r. Ir viduryje žodžio Daukantas pažymėjo <i> – *kristīndamis* 498v, bet toks rašymas nesikar-

¹² Plg. *DP* konkordancijas.

tojo. Net ir raidę <j> (turbūt vietoj <i>) jam pasitaikė skersiniu pažymėti – *pas Astraga kunegaikszti kaipo sauo wiresniŭ* (<j> perbraukta!) 501r. Žinoma, tai jokios taisyklės nesuponuojantys praspūdimai.

Visame *IZ* ortografijos keitimų kontekste atrodo, kad beveik sinchroniškai prasižėdė abu nelabai ryškūs modifikavimai su brūkšneliais: maždaug nuo l. 419v dažniau ima pasitaikyti <ł> su skersiniu brūkšneliu, ir nelabai trukus l. 437r (po 38 p.) randame ir acc. sg. m. įvardį *ł* 'jį'. Galbūt tai kartu yra susiję su grafine diakritiko išvaizda? Juk abu brūkšneliai raidę perbraukia daugiau ar mažiau horizontaliai. Šioje vietoje matomas kardinalesnis Daukanto rašybos apmąstymas – juk kaip tik ten vyksta dar ir kiti pokyčiai: lūžis, po kurio iš principo atsisakoma raidės <y> [ę] ir digrafo <yi> [ei] (apie l. 421v).

2.1.4. <-ą>. Absoliučioje daugumoje acc. sg. galūnės <-a> atvejų Daukantas nežymėjo jokių diakritiku, plg. *suloie Maskole už stebuklinga Motinas szwencziausęs abrasda* 545v; *i Letua* 545v; *i apmauda* 546v ir kt. (Išimtis: *swarą* 46r).

Galima net būtų sakyti, kad *IZ* nėra nosinės raidės <-ą>, jeigu ne minėtoji paskutinė kitu ypu prirašyta l. 547r–551r atkarpa. Joje ne tik ryškiai suintensyvėjo minėtos diakritinės raidės <ł, ı>, bet atsirado ir visai nauja *IZ* nosinė raidė <-ą>! Plg. acc. sg.: *i padargą* 547r; *ontrą* 547v; *i wijtą* 547v; *tū nelaimą* 548r; *sargą* 548r; *stałą* 548r; *par nugarą, pilwą* 548r ir kt. Tai bene vėliausia į *IZ* įsivesta diakritinė raidė, nors toje pozicijoje ji seniai vartota tiek Rytų Prūsijos, tiek Lietuvos tekstuose.

2.2. KAMIENUOSE <ë, â, ą>.

2.2.1. <ë>. Nuo pat *IZ* rankraščio pradžios Daukanto vartota diakritinė <ë>. Prancūzų kalbos rašyboje toks diakritikas vadinamas *trema*. Raidę <ë> su ja Daukantas vartojo tik kamienuose (ne galūnėse) ir ja turbūt žymėjo tai, ką suvokė esama tariant [ie]. Kartais tai jo paties žemaičių šnektos [ie] (vak. aukštaičių [ej]), pvz., *tėvas*, o kartais – vak. aukštaičių [ie], pvz., *Lietuva*; kartais net ir skolinys, su [ie] tariamas tiek žemaičių, tiek aukštaičių (plg. *svietas* 'pasaulis'). Pavyzdžiui:

Lėtuwii 1r; *ikirėjus* 1r; *Lėtuwes* 3v; *lėta* 'lieta' 25r; *dėwiewe* 25v; *dėwėje* 25v; *girrėšę* 26r; *brėdes* 28v; *brėdius* 43v; *tėuigū* 'tėviška' 100r; *su sað karėies* 102r; *rėdô* 103v; *usi[s]lėpte* 109r; *Waitelėms* 221r; *tėua* 229r; *tėuè* 230r; *wėszpatiu* 234v; *wilėj* 248v; *karėjus* 250v; *karėje* 253r; *Letuėzus* 256v; *tėuna* 258r; *suėta* ~ *svieto* 259r; *Lėtue* 319v; *tėua* 509r, 510r; *Lėtuos* 547r. (Išimtis: *pasimėtes* 'pasimetęs' 405v.)

Kokio didesnio raidės <ë> vartojimo lūžio užčiuopti nepavyko: nors ji gana reta, bet išsibarsčiusi maždaug per visą rankraštį, jos esama ir *IZ* pradžioje, ir pabaigoje.

Bet analogiškos formos nerečiau vartojamos ir visai be diakritiko, tiesiog su paprasta <e> ar <ie>, plg.:

Letuwe 3v; *swieta* 107r(2x); *Letue* 221v; *Letues* 231v; *teua* 223r; *teuanę* 229r; *Letuius* 255r; *swieta* 298r; *Letuos* 300v; *teuà* 431v; *teunus* 505v; *teù* 509r; *tieua* 510r; *teuà* 510r; *teunus* 510r; *teuna* 511v; *teua* 514r.

Vadinasi, Daukanto <ë> su trema – neryžtingo ieškojimo, riboto, plaukiojančio apsisprendimo rezultatas. Rašmuo, turbūt susigalvotas kaip tik *IZ* rankraščiui, tam tikru mastu visą laiką šiek tiek ir vartotas. Jo kilmę nusakyti nelengva, bet Daukantas galėjo ir čia būti paveiktas Rytų Prūsijos lietuviškų raštu, virš <e> vartojusių diakritiką, panašų į mažą riestinių cirkumfleksą turinčią raidę <ẽ>. Bent jau prūsiškojo rašmens fonetinė reikšmė [ɛ] (dabartinės bk *è*) visai atitinka Daukanto šnektos žemaitišką [ie]. Antra vertus, raidė <ë> galėjo būti Daukanto nelabai sėkminga pastanga sukurti dar vieną polifoninį rašmenį, kaip <û> (plg. anksčiau 0.a) ar <â> (žr. toliau, 2.2.3).

2.2.2. <â>. Raidės <â> [e] Daukanto rankraščiuose prieš *IZ* nebuvo pastebėta. Tai „dviaukštis“ rašmuo, su maža raidele <e> virš <a>. Tokia grafema buvo visai nebūdinga lietuviškiems raštams. Bet vokiečių ortografijoje ji vartota (dabartinėje vokiečių kalbos ortografijoje to meto grafemą <â> atitinka raidė su umliautu <ä>), plg. vok. žodžius *Anh^ânglichkeit*, *m^âchtig*, *z^ârtlichst^{en}*. Greičiausiai Rygoje, vokiškai kalbančioje aplinkoje, Daukantas ir sumanė perimti šią vokišką raidę; ji tiek vokiečių, tiek Daukanto tekstuose turėjo būti siekta tarti panašiai (maždaug kaip lietuvių platusis [e]).

Tiesa, analogiška, nors „atvirksčia“ raidė <ë>, taip pat analogiškos fonetinės reikšmės, vartota Daukšos *Postilėje*; galbūt ir ji galėjo padrašinti Daukantą rinktis vokišką <â> (Daukantui pasitaikė atsitiktinai parašyti ir Daukšos raidę <ë> – *pasim^ëty* 343r). Kaip minėta, jau Rygoje apie 1827–1828 metus *DaCL* ir *IKEI* Daukantas buvo įsivedęs kitą „dviaukštį“ rašmenį <û>, kuris vartotas tiek Rytų Prūsijos lietuviškuose raštuose, tiek Daukšos *Postilėje*. Įsivedęs ir pripratęs prie dviaukščio <û> Daukantas, matyt, apsisprendė patį dviaukščių raidžių darymo principą esant tinkamą, priimtina, ir eksperimentavo toliau. Greta čia minimų <û> ir <â>, Daukantas dar išbandė raidę <â>, t. y. <a> su žiedu <°> (plg. toliau 2.2.3).

Absoliuti didžiuma atvejų su dviaukščiu <â> Daukanto *IZ* rašyta kamiene žemait- ir šaknyje žem-, plg.:

Z^âamaiti^û 1r; *Z^âamait^e* 1v; *Z^âamaiti^û* 9v; *Z^âamaiti^û* 26r; *Z^âamait^e* 31r; *Z^âamaiti^{us}* 224r; *Z^âamaiti^{us}* 229r; *Z^âamait^e* 231v; *Z^âamaiti^{us}* 232r; *z^âam^e* 248r; *Z^âamaiti^{us}* 248r; *Z^âamaiti^{us}* 248r; *Z^âamaiti^û* 319v(2×); *Z^âamaiti^{us}* 330v; *Z^âamait^e* 332v; *Z^âamaiti^{us}* 347v; *Z^âamaiti^{us}* 349v; *Z^âamaiti^{us}* 396r; *Z^âamait^e* 432v; *z^âam^e* 432v; *Z^âamaiti^{us}* 441v; *Z^âamait^e* 446r; *z^âam^e* 528v; *Z^âamait^e* 547r; *Z^âamaiti^{us}* 547v.

Kaip matyti, nuo pat *IZ* pradžios iki pabaigos šiame kamiene ir šaknyje <â> raidė vis vartota. Tačiau taip pat akivaizdu, kad labai dažnai toji <â> žemait- kamiene visai nerašyta, verstasi paprastąja <e>, plg.:

Zemaiti^{us} 25v; *Zemait^e* 100v; *Zemaiti^{us}* 150v; *Zemait^e* 200v; *Zemaiti^{us}* 201r; *Zemait^e* 221r; *Zemait^e* 221v; *Zemait^e* 229r; *Zemaiti^{us}* 229r; *Zemait^e* 231v; *zemait^e* 255r; *Zemait^e* 280v; *Zemaiti^{us}* 300r; *Zemaiti^{us}* 300v.

Kai kuriose atkarpose, pavyzdžiui, l. 319v–331v, dominuoja vien formos su <e>, ne su <â>, plg. *Zemaiti^{us}* 319v; *Zemaiti^{us}* 321v; *Zemait^e* 322r; *Zemaiti^{us}* 324r; *Zemait^e* 330r; *Zemaiti^{us}* 331r; *Zemaiti^{us}* 331v. Šis <â> raidės „užmiršimo“ momentas maždaug

sutampa su kitu lūžiu – raidės <y> [e] padaugėjimu galūnėse (l. 319r lūžis). Tarsi šiedu įpročio, senosios vilniškos rašybos elementai ėmė ir išniro kartu. Galbūt tuo metu kaip tik labiau prasimušė ankstesnės buvusio juodraščio rašybos ypatybės, galbūt tai susiję su koku nors Daukanto atsipalaidavimu.

Matyti, kad Daukanto <â> raidės vartojimas antroje IZ pusėje šiek tiek augo. Greta *žemait-*, *žem-* ėmė atsiradinėti žodis *etmonas* su <â>: *âtmonas* 442r; *âtmona* 451v; *âtmonu* 460v; *âtmona* 464r; *âtmonas* 481v; *âtmonas* 482r; *âtmonas* 492r (pramaišiu ir *atmonas* 487r). Taip pat nors dažnai su <a> gana nuosekliai rašytas žodis *lenkas* (plg. *Lankû* 460v; *Lanka* 460v; *Lankams* 461v; *Lankus* 461v; *Lankû* 471v; *Lankû* 473v; *Lanka* 476v; *Lankus* 479r; *Lankû* 480v), staiga pakeistas forma su <â> (plg. *Lânkû* 482v; *Lânkus* 485r; *Lânkusę* 485r; *Lânkû* 485r; *Lânkus* 485v; *Lânka* 485v). Vėliau vėl grįžta prie <a> (plg. *Lankams* 485v; *Lankû* 487v; *Lankû* 487v; *Lankus* 487r). Tiesa, ir IZ rankraščio pradžioje variantas su <â> buvo šiek tiek bandytas (*Lânkas* 9r; *Lânkeszkas* 21v). Plg. dar tokius gana atsitiktinius kitų leksemų atvejus: *Lâtwezu* 233r; *kiesygâlu* 413v; *krâuszis* 451r; *mažâusę* 548v. Pasitaikė net galūnėje – *wirszâus* 430r.

Taigi raidė <â> vartota nuo IZ rankraščio pradžios, tačiau retokai. Į antrąją rankraščio pusę jos padažnėjo, bet tik tam tikruose Daukanto pasirinktuose kamienuose (šaknyse): *žemait-*, *žem-*, *etmon-*, *lenk-*. Rašyba priklausė ne tik nuo fonetikos, bet ir nuo pasirinktų leksemų (fonetinė-leksinė rašyba). Neatrodė, kad Daukantas būtų buvęs labai patenkintas savo <â> ar ryžtingas jos atžvilgiu.

2.2.3. <â>. Nuo pat IZ pradžios Daukantas mėgino įsivesti ir dar vieną dviaukštę raidę <â> su žiedu tū fonetinei pozicijai, kuri jo šnektoje tarta kaip [o] prieš [n], o vakarų aukštaičių – [a] prieš [n], t. y. dvigarsio [on] / [an] pirmajam dėmeniui žymėti. Matyt, <â> Daukanto susigalvota pagal analogiją su anksčiau pamėgta dviaukšte <û> – polifoninis rašmuo <â> turėjęs leisti kiekvienam skaitytojui skaityti pagal savo tarmę: žemaičiams [on], vakarų aukštaičiams – [an].

Plg. <â> rankraščio pradžioje:

geidântem 1r; *tânkėsne* 1r; *bânda* 1r; *ântrų* 1v; *maitenântes* 5r; *rândams* 6v; *rândamis* 7v; *parânkui* 11v; *nugândinte* 13v; *ânkumpusiu* 14r; *Mieklinântes* 21v; *zândus* 25r; *weiszântius* 25r; *ânt* 27r; *szalânt* 27r; *gândino* 27v; *tânke* 27v; *lânke* 27v; *brângiausi* 29r; *regânt* 29r; *rânko* 30v; *pagimdânti* 30v; *brânginamas* 30v (plg. momentinį pasitaikymą *â-* → *ont* 32v).

Pasitaikęs variantas *paskâiû* ~ paskuojų 13r greičiausiai yra apsirikimas vietoj ketinto parašyti **paskûiû* su kitu žiedą turinčiu rašmeniu.

Tačiau paraleliai tuose pačiuose pradiniuose IZ lapuose Daukantas dažnai rašė tik savo šnekto variantą <on> [on], plg. *ont* 9r; *onkrite* 'antkryčiai' 10v; *issidongęnusi* 10v; *kontre* 10v; *ontros* 11v; *brongę* 12v; *tonke* 16r ir kt. (Prasprūdo pažymėti ir vakarų aukštaičių dvigarsius *bengantes* 7v; *lanke* 16r.)

Apskritai raidė <â> ypač reta. Ir ji tevertota IZ pradžioje. Vienas iš labiausiai nuo IZ pradžios nutolusių jos pavartojimų, kuris atrodo jau visai atsitiktinis, yra *rengântes* 250v. Daukantas <â> atsisakė – pabandė ir apleido, turbūt nusivylė savo experi-

mentu. Absoliučioje didžiumoje *IZ* puslapių savo šnektos [ɔŋ] Daukantas žymėjo <on>, o kartais <un, um>, plg. *unga* 253r; *ont* 253r; *issidonginte* 260r; *igundina* 280v; *ikonden* 280v; *atnokont* 280v; *mondagè* 301r; *ont* 300r; *siaubontiu* 300r; *sundaras* 300r; *ontra* 300r; *ironkiù* 310r; *kontribè* 310r; *sumdines* 501r; *ont* 547r; *lonkine* 548v.

Taigi skirtingai nuo įsigalėjusios <ù>, kuri galbūt ir įkvėpė Daukantą mąstyti apie dviejų aukštų raides, <ã> teliko neužsitęsusių Daukanto eksperimentu.

3. DVIBALSIŲ [ai, ei] RAŠYBA. Daukanto rašybos permainoms *IZ* susekti svarbus ir dvibalsių [ai, ei] ženklimas. Daukantas nevienodai žymėjo dvi dvibalsių [ai, ei] pozicijas: 1) kamiene ir 2) galūnėje.

3.1. DVIBALSIAI [ai, ei] KAMIENUOSE. Kamieno (negalūnės) pozicijose Daukantas dažniausiai rašė digrafus su antruoju dėmeniu <i> – <ai, ei>. Plg.:

pasigailēs 2r; *tebdainiawusis* 4r; *naiken* 105v; *isznaikinte* 106r; *aiszkę* 106v; *tiewainēs* 106v; *nelaimas* 106v; *laika* 146r; *laikidamis* 146r; *kaip* 146v; *laiks* 146v; *laikù* 146v; *weikiause* 147r; *staiğù* 188r; *isznaikyno* 188r; *baisesnè* 188r; *gaiszyna* 188r; *reikieję* 188r; *Zemaitē* 188v; *nugeiszte* 188v; *Zemaitiu* 188v; *baise* 188v; *buweine* 189r; *weikalù* 189r; *apleidau* 189r; *leida* 240r; *nepaskaitomas* 240r; *gaiszintum* 240r; *neleid* 240r; *gaiszyn* 240r; *eite* 240v; *iszkeikę* 240v; *karwaidas* 279r; *iweikęs* 280r; *leidos* 280r; *laikù* 280v; *reiszkiej* ‘pasiuntinį’ 314r; *kaip* 338r; *reikint* 338r; *greity* 365r; *apleida* 365v; *maitomis* 365v; *ylgainiù* 368r; *palaimyna* 380r; *i aiszke* 380r; *laimù* 381v; *pagailēs* 408v; *karwaida* 435r; *taikinteis* 440r; *weike reikalau* 441r; *nebipaleida* 530v; *laika* 530v; *sweikindamis* 531r; *weikiause* 546r; *meiles* 546v; *Zamaitiù* 547r; *leides* 547v; *nelaimą* 548r ir kt.

Toks rašymas gana nuoseklus. Netgi tose šaknyse, kur jo šnekteje pasitaiko [ai, ei] monoftongizavimo atvejų [aː, eː], Daukantas stengėsi rašyti digrafus (tad atstatyti diftongus). Tik ypač retai prasprūsdavo šnektos monoftongas, plg. *swekas* 1r; *wakus* 16v; *rekalusę* 22r; *rekalingoię* 106r; *wakus* 255v; *rek* 258r.

Taip pat pasitaikė ortografinių nukrypimų – digrafų <ay, ey> rašymo su antruoju dėmeniu <y> (ne <i>), plg.

neapseykama 10v; *kayrio* ‘kairėje’ 31r; *Weyta* ‘vaitą’ 146r; *ne paseykamù* 262v; *karwayda* 268r; *suteykę* 272r; *sutaykina* 272r; *karwayda* 276r; *Zeymiù* 280r; *Zeymems* 280r; *baygus* 283r; *suteykta* 279v; *kayremeije* 291r; *sutaykynes* 297r; *neapseykama* 351r; *maynos* 412v; *kaymusy* 412v; *pakreyk* 550r ir kt.

Didesnė dalis negalūninių <-ay, -ey> parašyta tose atkarpose, kur ir galūnėse (žodžių *kursai*, *tenai* ir pan.) vartojamos paralelinės formos su <i> ir <y> (ne vien su <i>) arba net dominuoja tos su <y> (žr. toliau, 3.2.2). Dar plg. žodžio *laikas* svyruojančią raišką tarp l. 250r–319r:

laikù 257v; *laykù* 259r; *laikù* 262v, 264v; *laykù* 266r; *laykù* 269r; *laykù* 271r; *laikù* 271v, 273r(2x), 275r, 280v; *laykù* 297r; *laikù* 300r; *laikù* 300v; *laika* 300v; *laikù* 301v; *laykù* 311r; *laikù* 313r ir kt.

Tokie nukrypimai nuo taisyklės nėra labai dažni. Jie vis tiek leidžia tvirtinti Daukantą laikiusis savo nuostatos kamienuose (negalūnėse) digrafus <ai, ei> rašyti su raide <i> antrajame dėmenyje.

3.2. DVIBALSIAI [ai, ei] GALŪNĖSE. Galūnėse tokio nuoseklumo kaip kamienuose nėra, čia ryški įvairovė, tam tikras bangavimas.

3.2.1. JUNGtukas *bei*. Visų pirma galima atkreipti dėmesį į jungtuką *bei*, kurį Daukantas faktiškai nevarijuodamas rašė su <-ey>, plg.:

bey 1r(3×), 1v(3×), 2r, 2v, 3r(2×), 3v(2×), 4v(2×), 5r(3×), 5v(2×), 6r, 7r(2×), 7v, 8r, 9v, 11r, 14r, 15v, 16r, 16v, 17r, 17v, 18v, 19r, 25r(5×), 25v(3×), 26r(2×), 26v(5×), 27r, 27v(3×), 28r(2×), 28v(4×), 29r(4×), 29v, 30r(4×), 30v, 32r, 32v, 33r(2×), 35v(2×), 36r, 37v(3×), 38(3×), 46r, 47r(2×), 57v, 58v, 111r, 120v, 121v, 184r, 192v, 249r, 253r, 259v, 266v, 269v, 270r, 270v, 271r, 273v, 276v, 277r, 280v, 282r, 284r, 294r, 297r, 299v, 302r, 303r(2×), 303v, 304v, 305r(2×), 305v, 307r, 307v, 314r, 314v(2×), 315v, 316r, 321v, 323r, 324r, 324v, 325r, 326v, 338r, 340r, 342r, 351r, 402r, 412v, 416v, 418r, 421r, 421v, 423v, 424r, 425r, 427v, 428r, 429v, 432r, 433v, 435r, 435v, 437r(2×), 438r, 441v, 442v, 447r, 460r, 462r, 495r, 495v, 496v, 512r, 516r, 518r, 531v, 536v, 538v, 540v, 544r, 548v(2×) ir kt.

Nukrypimų su variantu <-ei> beveik nėra, plg. tik *bei* 2r, 6r, 25v, 26r, 428r. Plg. ir Daukanto pasitaismą pieštuku: *ir* → pšt *bey* 102r.

3.2.2. *Kursai, tenai* (KARTAIS: *čionai, jisai, koksai, nieksai, patsai, tasai, tatai, toksai*). Tačiau kitais atvejais Daukantas keitė savo nuomonę – galima identifikuoti keletą šių konkrečių įvardžių irrieveiksmių galūnių rašymo persigalvojimų: *kursai, tenai* (kartais: *čionai, jisai, koksai, nieksai, patsai, tasai, tatai, toksai*), plg. beveik pusę IZ rankraščio dominavusį jų rašymą su galūnių grafika <-ai>:

tėnai 1r; *tynai* 1r; *patsai* 1v; *kursai* 2r(2×); *patsai* 2r; *tynai* 2r; *Patsai* 2r; *kursai* 2v; *tynai* 2v; *nekursai* 2v; *tynai* 2v(2×); *tėnai* 2v, 3r; *tynai* 3r(2×); *kursai* 3v(2×); *tėnai* 6r; *kursai* 6r; *tėnai* 6r(2×); *tynai* 6r; *tėnai* 6v; *patsai* 10v; *tėnai* 10v(3×); *patsai* 10v; *tėnai* 11r; *tynai* 11r; *tėnai* 11v(2×); *tenai* 13v; *tėnai* 13v(3×); *tynai* 14r; *tėnai* 14r; *tenai* 14r; *tynai* 15r; *tėnai* 16v; *kursai* 16v; *tenai* 17v; *tėnai* 21r; *kursai* 21v, 22r; *tėnai* 25v(2×); *Toksai* 26r; *patsai* 26v; *tynai* 36r; *tenai* 36r(4×); *kursai* 36r, 37v; *tynai* 37v, 38r; *kursai* 38r; *tynai* 38r; *tenai* 46r; *patsai* 46r; *tenai* 46v; *kursai* 46v; *tynai* 47v, 53v(4×); *tenai* 55r, 55v; *kursai* 55v; *tenai* 56r(4×); *kursai* 56v; *tenai* 56v, 57r, 58r; *kursai* 58r(3×); *tenai* 58r; *koksai* 58r; *kursai* 58r(2×); *tenai* 59r(3×); *kursai* 59v; *tenai* 70r(2×); *tynai* 70r; *tenai* 85r(4×); *kursai* 105r, 106r; *tenai* 121v, 125v; *tynai* 125v; *tenai* 126v(2×); *kursai* 127r; *Tasai* 127r; *kursai* 127r, 146r; *tenai* 146v(2×), 165r; *kursai* 165v; *tenai* 187r; *kursai* 187r, 187v; *tenai* 188r(2×), 210r(2×); *tynai* 210r; *nieksai* 230r; *kursai* 230r; *nieksai* 230r; *patsai* 230r, 230v; *kursai* 240r(3×); *toksai* 240v; *kursai* 241r, 241v(2×); *tenai* 242r, 242v(3×); *koksai* 244r; *kursai* 244v; *tenai* 245r(2×); *Tenai* 245v; *kursai* 245v(2×); *tenai* 245v; *kursai* 245v; *Tenai* 245v; *tenai* 245v ir kt.

Tačiau nuo l. 250r ėmė atsirasti paralelių konkuruojančių variantų, turinčių raidę <y>: <-ay>. Paralelių grafinių variantų vartoseną Daukantas tęsė iki l. 319r, kai aiškiai pasirinko pereiti vien prie variantų su <y> (<-ay>) (plg. 6 lentelę).

l.	<-ai>	<-ay>	l.	<-ai>	<-ay>
246r	tenai; kursai; tenai		259v	tenai; tenai; kursai	
246v	tenai; tenai; kursai; tenai; tenai		260r	tenai	
247r	kursai		260v	tenai; tenai; tenai	
247v	kursai; tenai		261r	tenai	
248r	tenai; tenai; tenai; tenai		261v	kursai; tenai	
248v	kursai		262r	tenai; toksai	
249v	tenai		262v	tinai; tenai; tynai; nieksai	tenay
250r	tenai	kursay; tenay	263v	tenai; tynai; tynai	
251r	kursai; tenai	tenay; tenay	264r	tenai; kursai; tenai; kursai; tynai	
251v	tynai		264v	tynai; tenai	tenay
252r		kursay	265r	tynai	tenay; tasay
252v	tenai	tenay; tenay	265v	kursai; kursai	tynay
253r	tenai; tenai	tenay; kursay; tynay; tenay; tenay	266r	tynai	
253v	kursai; kursai		266v	tenai	kursay; kursay
254r	tenai	tenay; kursay	267r	tynai	
254v	tenai	tenay; tenay	267v	tenai; tynai	
255v		issay	268r	tynai; tynai	tenay; tenay
255v	patsai; kursai; tenai; tenai; tenai		268v	tynai	
256r	kursai; tenai; kursai; tenai; tenai	tenay	269r	nieksai	kursay
257r	patsai; kursai; tenai	tasay	269v	tynai	
257v	tenai		270r	tynai; tenai; kursai; tynai	kursay; tenay; nieksay
258r	tenai		272r	tynai; tynai	
258v	kursai		272v	tynai; kursai	
259r	tenai	tenay	273r	tynai	
			273v	tenai; kursai; kursai	tenay
			274r	tynai; kursai	tenay; tenay

	<-ai>	<-ay>		<-ai>	<-ay>
275r	kursai; tynai; kursai	tynay; kursay	292v	tynai; tynai; tenai; tynai	tynay
275v	kursai; tynai		293r1	tynai	kursay
276r	kursai		293v1	kursai; nieksai; tynai	tynay
276v	tenai; kursai; kursai		293r2	tynai; tynai; tynai; kursai	kursay; Koksay; tenay; isay
277r	kursai		294r	kursai; tynai; tynai	tynay
277v	tynai		294v	tynai	kursay
278r	kursai; tynai	tenay	295r	tynai	tenay
279r		kursay; tynay	295v	tynai; tynai	
279v	tynai		296r	tynai; Nieksai; Tasai	kursay
280r	tynai; tynai; ty- nai	tynay; tynay;	297r	patsai	tynay; patsay
280v	kursai; nieksai	tynay; tynay; niek- say; kursay; tynay	297v	tynai	tenay; tenay; tenay
281r	tenai		298r		kursay
281v	tynai; kursai		298v	kursai; tynai; tynai	tenay
282r		tynay	299r	kursai	
282v	kursai; nieksai	nieksay	299v	tynai; tynai	tenay
283r	toksai; tynai	kursay	300r		tenay; tenay
283v	tynai; tynai	tynay; tynay	301r	kursai	
284v	tynai		301v		tenay
285r	tynai; tynai; ty- nai	tynay; tynay	302v		tenay
285v	kursai		303r	tynai	nieksay; kursay; kursay
286v	tynai		303v	tynai; kursai; tynai	
287r	kursai	nieksay	304r	tynai; kursai; nieksai	
287v	tynai	tynay	304v		tynay; tynay; tenay
288r	tynai; tynai; ty- nai	tenay	305r	tynai	kursay
288v	tynai	tynay	305v	kursai; kursai; tynai; tynai; tynai	tynaygi; tynay
289r	kursai; tynai	kursay	306v	tynai	
289v		tynay			
290r	tenai	tynay			
291r	kursai; Nieksai				
291v	kursai; kursai; tynai				

l.	<-ai>	<-ay>	l.	<-ai>	<-ay>
307r	kursai		315r	kursai	Czionay; Czionay; tynay; czionay
307v	kursai; Tasai; kursai; kursai		315v		Czionay
308r	kursai	tynay	316r	tenai; tenai	
308v	toksai		316v		Czionay; tenay [iš karto iš ← tenai]
309r	tynai	tynay	317r		czionay
309v		tynay; tenay; tenay	317v	kursai	
310r	toksai; patsai; patsai; kursai	tenay; tasay	319r		tenay; tenay
310v	patsai; kursai; kursai; tenai	tenay	319v		tenay; tenay; tenay
311r	tynai; tynai; kursai	kursay	320r		tenay; kursay
311v	tynai; kursai	kursay; tenay	320v	tenai	czionay; Czionay
312r	tynai; kursai		321r		tenay; czionay; te- nay; Czionay
312v	kursai; kursai	Czionay; czionay	321v		tenay; Toksay
313r	kursai	tenay; tenay; tynay	322r		kursay
313v	kursai		322v		tenay
314r	kursai		323r		nieksay; czionay; tenay
314v	tenai; kursai	tenay; tenay	323v		tenay; czionay; te- nay; kursay

6 lentelė. IZ paralelių variantų su <-ai> ir <-ay> vartojimas, l. 250r–319r

Vadinasi, nuo l. 250r Daukantas pabandė vartoti ir naują, papildomą grafinį variantą su <y>. Tik gana ilgą laiką jis buvo tarsi abejingas, neapsisprendęs, vartojo abudu (su <i> ir su <y>), tarsi jie abu būtų vienodai jam (ne)tikę. Pirmasis pasikeitimas – perėjimas nuo vieno varianto su <i> prie dvejopos vartosenos <i> ir <y> sutampa su kitais Daukanto rašybos modifikavimais ([k'ei] K <ei> → <iey>; saô → sauo) (žr. toliau, 8 ir 9 lentelę).

Antrasis Daukanto persigalvojimas (iš dvejopos vartosenos pereiti vien prie <-ay>) įvyko l. 319r – toje vietoje labai aiškiai būta ir daugiau Daukanto modifikacijų: suaktyvėjo <-y> [ę] galūnėse ir <yi> kamienuose (ypač po ilgos grafikos priebalsių), sudažnėjo <â>. Tai ryškus apsispręstas <-ay> įsigalėjimas, matomas iš daugelio pavyzdžių, plg.:

tenay 324r; *kursay* 324v; *nieksay* 324v; *tynay* 324v; *czionay* 325r; *tenay* 325r; *czionay* 325v; *Tynay* 325v; *czionay* 325v; *tenay* 325v(3×); *kursay* 325v; *czionay* 325v, 326r, 326v(2×); *tenay* 326v(2×), 327r(2×); *czionay* 327r; *tenay* 327r, 327v(3×); *nieksay* 338r; *tenay* 338r; *czionay* 338r, 338v; *kursay* 338v; *tynay* 339r; *tenay* 339r; *kursay* 340r; *tenay*

342r(2×); *tynay* 342r, 342v; *kursay* 342r; *tenay* 342r, 351r(3×); *Tynay* 351r; *czionay* 351r; *kursay* 351r, 399v; *tatay* 399v; *czionay* 399v; *kursay* 399v; *tenay* 400r; *czionay* 380r; *tenay* 400v; *kursay* 400v; *czionay* 401r; *kursay* 401v; *tynay* 401v; *tenay* 401v(2×); *kursay* 402r(2×); *tenay* 402v, 403r; *kursay* 403r, 403v; *tynay* 403v; *czionay* 403v; *kursay* 403v; *czionay* 403v; *tenay* 404r(3×); *czionay* 404v(2×); *tenay* 405r; *patsay* 405r; *tenay* 405v; *kursay* 406r; *tenay* 406r; *czionay* 406v; *kursay* 406v; *tenay* 406v; *kursay* 406v; *Czionay* 406v; *kursay* 407r; *czionay* 407v; *kursay* 407v ir kt.

Taigi akivaizdu, kad gana ilgą etapą Daukanto tekste vyravo tik <y> (<-ay>) (l. 319r–408v). Nuo l. 409r vėl ėmė sugrįžti variantai su <i> ir vėl prasidėjo dvilypių variantų etapas, nors daug trumpesnis nei anksčiau: l. 409r–421r. O nuo l. 421v vėl, kaip ir pirmoje IZ pusėje, išsigalėjo variantai su <i> (<-ai>). Ankstesnis perėjimas (neapsisprendimas) truko apie 136 p., o šis vėlesnis – tik apie 24 p. Vadinasi, vėlesnis Daukanto apsisprendimas daug greitesnis ir efektyvesnis, ryžtingesnis – sugrįžti prie rankraščio pradžioje vartoto <i> galūnių dvibalsiuose (plg. 7 lentelę).

l.	<-ai>	<-ay>	l.	<-ai>	<-ay>
408v		<i>tenay</i> ; <i>kursay</i> ; <i>tenay</i>	418r		<i>kursay</i> ; <i>tenay</i> ; <i>tenay</i>
409r	<i>kursai</i>	<i>nieksay</i> ; <i>kursay</i> ; <i>tenay</i>	418v	<i>kursai</i>	<i>tenay</i> ; <i>tenay</i> ; <i>tenay</i>
409v		<i>kursay</i> ; <i>kursay</i>	419v	<i>tenai</i>	<i>kursay</i>
410r		<i>czionay</i>	420r	<i>toksai</i> ; <i>patsai</i>	<i>Tenay</i>
410v		<i>kursay</i> ; <i>kursay</i>	420v	<i>patsai</i>	<i>tenay</i>
411r		<i>tenay</i> ; <i>kursay</i>	421r	<i>tenai</i>	<i>kursay</i> ; <i>kursay</i> ; <i>te- nay</i> ; <i>tenay</i> ; <i>tenay</i>
412r		<i>czionay</i> ; <i>nieksay</i>	421v	<i>tenai</i> ; <i>tenai</i> ; <i>kursai</i> ; <i>tenai</i>	
413r		<i>kursay</i>	422r	<i>tenai</i> ; <i>Tenaige</i>	
413v	<i>isai</i>		422v	<i>tenai</i> ; <i>tenai</i> ; <i>kursai</i> ; <i>kur- sai</i> ; <i>kursai</i> ; <i>tenai</i> ; <i>kursai</i>	
414r	<i>patsai</i>	<i>karsay</i> [sic!]; <i>tenay</i>	423r	<i>tenai</i>	
414v		<i>kursay</i>	424r	<i>kursai</i> ; <i>kursai</i>	
415r		<i>kursay</i> ; <i>tenay</i>	424v	<i>nieksai</i> ; <i>kur- sai</i> ; <i>tenai</i> ; <i>tenai</i>	
415v	<i>patsai</i> ; <i>kursai</i> ; <i>kursai</i>	<i>kursay</i>	425r	<i>tenai</i>	
416r	<i>kursai</i>				
416v		<i>kursay</i>			
417r	<i>tenai</i> ; <i>kursai</i> ; <i>patsai</i> ; <i>patsai</i> ; <i>patsai</i>	<i>kursay</i> ; <i>tenay</i>			
417v	<i>kursai</i>	<i>kursay</i> ; <i>tenay</i>			

7 lentelė. IZ paralelių variantų su <-ai> ir <-ay> vartojimas, l. 409r–421r

Daukanto atnaujintas perėjimas prie <i> (<y> atsisakymas) galūnių dvibalsiuose iš dalies sutapo su <y> [e] ir <yi> [ei] pašalinimu iš galūnių ir kamienų, iš dalies <yi> perėjimu į <ij> (*kuryi* → *kurij*), taip pat <l> → <l, l̥>. Todėl tai vėl ne vienišas persi- galvojimas, o ryškių to meto sprendimų dalis. Toliau iki pat paskutinės atkarpos l. 547r–551r vėl vyravo formos su <i> <-ai>, plg.:

Toksai 426r; *tenai* 426r, 426v(2×), 427r(2×); *kursai* 427v; *Tenai* 427v; *tenai* 427v; *Tenai* 428r; *kursai* 428r; *tenai* 429r; *kursai* 429v, 430r; *patsai* 430r; *isai* 430v; *tenai* 430v; *Patsai* 431r; *tenai* 431r; *czionai* 432r, 432v; *Tenai* 432v; *tasai* 433r; *tenai* 433r(2×); *toksai* 434r; *tenai* 434r, 434v; *kursai* 435r; *tenai* 435v; *kursai* 435v; *tenai* 435v; *kursai* 435v; *tenai* 436r(2×); *kursai* 436r; *tenai* 436v; *kursai* 436v; *nieksai* 437r; *tenai* 437v(2×), 438v(3×); *kursai* 438v; *tenai* 438v; *kursai* 438v; *tenai* 438v; *Tenaigi* 439r; *tenai* 439r(2×), 439v, 440r; *kursai* 440v; *nieksai* 442v; *Tasai* 444r; *tenai* 444r, 444v; *kursai* 445r, 446v; *tenai* 447r; *kursai* 447r; *Nieksai* 447r; *kursai* 460r; *tenai* 460r; *kursai* 461v; *tasai* 463r; *tenai* 463v; *kursai* 463v; *Tasai* 464v; *kursai* 480v; *tenai* 480v, 481r; *kursai* 481r; *tenai* 481r; *kursai* 481r, 481v; *tenai* 481v; *koksai* 495r; *kursai* 495r, 495v; *tenai* 496r; *kursai* 496v; *tenai* 496v; *Tenai* 510r; *toksai* 510v; *Tasai* 511r; *Tenai* 512r; *nieksai* 512r; *kursai* 512v; *tenai* 512v; *kursai* 516r(2×), 518r; *tenai* 518r; *Tasai* 520v; *kursai* 520v, 521r; *tenai* 522v, 524r; *kursai* 531v; *tenai* 531v, 533v(2×); *kursai* 534v; *tenai* 534v, 535r, 536r(2×); *kursai* 537r; *tenai* 538r; *kursai* 538v(2×), 539r, 542v(2×), 545r, 545v ir kt.

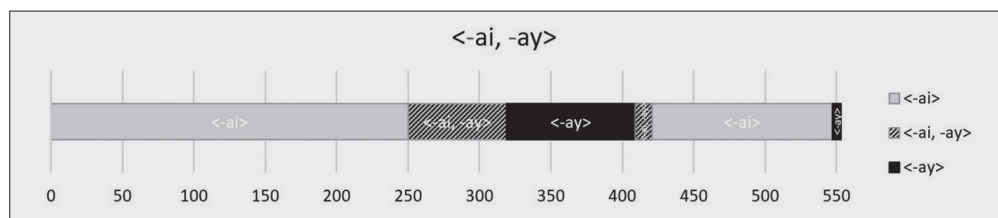
Pasitaikė, tik visai išimtinai, įgūdinių formų su <-ay>, plg. *tenay* 426v; *czionay* 428r; *tenay* 429r, 431v, 435v; *czionay* 439r, 440r; *Czionay* 446v; *tenay* 462r; *czionay* 463v, 481r; *tenay* 534r.

Ir pačioje paskutinėje IZ atkarpoje, l. 547r–551r, Daukantas vėl susigražino <y> į galūnių digrafus <-ay>, plg. *kursay* 547r; *koksay* 547v; *kursay* 548r; *tenay* 548v, 549r; *tinay* 549r; *kursay* 550r.

Galima būtų taip schemiškai pažymėti *kursai*, *tenai* (ir kt.) žodžių galūnės variantus:

<-ai> → <-ai, -ay> → <-ay> → <-ai, -ay> → <-ai> → <-ay>
 1r—————250r—————319r—————409r—421v—————547r—————553r

Arba plg. 1 diagramą.

1 diagrama. IZ kintančios <-ai> ir <-ay> įsivedimo ir atsisakymo intencijos: *kursai*, *tenai* (kartais *čionai*, *jisai*, *koksai*, *nieksai*, *patsai*, *tasai*, *tatai*, *toksai*); t. y. <-ai> (iki l. 250r), <-ai, -ay> (iki l. 319r); <-ay> (iki l. 409r); vėl <-ai, -ay> (iki l. 421v); vėl <-ai> (iki l. 547r); vėl <-ay> (iki l. 551r)

Tad yra šešios skirtingo ilgio žodžių *kursai, tenai* (kartais kt.) tipo atkarpos. 4 iš jų apsispręstos – 1) <-ai> l. 1r–250r; 2) <-ay> l. 319r–409r; 3) <-ai> l. 421v–547r; 4) <-ay> l. 547r–553r. 2 iš jų – abejojimo (perėjimo) <-ai, -ay>: 1) l. 250r–319r; 2) l. 409r–421v. Kitaip sakant 4 atkarpose Daukantui buvo svarbu rinktis vieną iš variantų, o kitais dviem – ne (taip) svarbu.

3.2.3.1. MONOFTONGIZUOJAMOS GALŪNĖS IKI l. 547r. Bent 4 dažnos galūnės Daukanto šnekte yra monoftongizuojamos: 1) adv. *-(i)ai*; 2) nom. pl. m. *-(i)ai*; 3) instr. pl. m. *-(i)ais*; 4) dat. sg. f. *-(i)ai, -ei*.

1) adv. *-(i)ai*. Prieveiksmio galūnė IZ Daukanto dažnai rašyta <-a, -à, -e, -è>, t. y. monoftongizuota, plg.:

skaidre 3v; *nesene* 4r; *geresne* 6v; *kū didesnè* 55v; *laimingesnè* 55v; *bukle* 59r; *geresne* 59v; *weikesne* 59v; *paskesne* 59v; *butena* 105r; *narse* 105v; *aitre* 105v; *dide* 146r; *patogesne* 306v; *butyna* 308r; *kontresnè* 310v; *aiszke* 311r; *butyna* 311r; *baise baisesne* 313r; *butynà* 381v, 422r; *tikta* 423v(2×); *ligè* 428r; *tolesne* 435r; *neprotینگà* 441v; *greita* 460v; *taike* 461v; *weike* 512r; *dide kontrè* 530r; *baise baisesne* 534r; *tikta* 547r.

Bet ne visada Daukantas laikėsi monoftongizuoto savo šnektos tarimo, plg. digrafais <-ay, -ai, -ey, -ei> žymėtus dvibalsius:

mandagey 3v; *ismintingay* 33r; *mondagei ir wiežlibay* 145v; *gandzesney* ‘gandesniai’ 257v; *Deiwamiley* 261r; *szwentabliway* 265r; *skistay* 281r; *dwygubey* 302r; *drūsey* 306v; *butynay* 306v; *didesney* 307v, 308r; *daznay* 308v; *atzagarey* 309r; *sugebey* 312r; *teriotynai* 312r; *tykray* 316v; *mondagei ir swelney* 317r; *atakley ir nepagogy* [sic!] 318v; *dwylinkay* 323v; *szyrđin-gay* 367v; *skubynay* 380r; *innai* 429r; *paskaidey* 429r; *labay* 463v; *sielay* ‘sažiningai’ 517v.

Nemaža dalis tokių dvibalsiais besibaigiančių žodžių gali būti atsiradę dėl įvairių įtakų – kitų raštų ar tarmių, ar net paties pasidaryti, plg. *atzagarey*; *daznay*; *Deiwamiley*; *gandzesney*; *ismintingay*; *mandagey*; *mondagei*; *sielay*; *szwentabliway*; *teriotynai*; *wiežlibay*. Iš Mikalojaus Daukšos *Postilės* gali būti nusižiūrėtas ir savaip perdirbtas *gandzesney* (plg. DP *gandžiaus* ‘geriau, meliau, verčiau, veikiau’, kuri IZ pavartojo ir Daukantas *gandziaus* 322r, 331r, 354r) – jo šnektos žodis neturėtų <dz> šioje pozicijoje (*gandzesney*). Taip pat *sielai* ‘sažiningai’ Daukanto galėjo būti pasidarytas pagal DP *siela* ‘sažinė’, plg. IZ sakinį: *Augustus saugo sielay sauo sundaras i nieka to nedarè kū nedorè zmonis dikstū krauiè skelb ir weiz* 517v („Augustas saugoja *sielai* ‘sažiningai’ savo sandaras ir nieko to nedarè, ką nedori žmonys, dykstą kraujo, skelbia ir veizi“; IŽ1995 II 366). Galėjo perimti dažną Donelaičio *Metų* (DMRh)rieveiksmį *viežlybai* (*wiežlibay*). Taip pat iš nežemaitiškų šaltinių – aukštaitiškų šnektų ar raštų galėjo įsivesti *atzagarey*; *daznay*; *labay*; *swelney* ir kt. Savus, mintyse aiškiai skambėjusius šnektosrieveiksmius Daukantas paprastai ir rašė su savomis monoftongizuotomis galūnėmis, o iš kitur paimtuose, kai to skambesio nebuvo ar buvo silpnas, linko žymėti galūnę su dvibalsiu. Polinkis ir atvirumas kultūrinėms įtakoms akivaizdus.

Taip pat matyti, kadrieveiksmių galūnės dažniausiai įgaudavo digrafus su <y>, o ne su <i> antrajame dėmenyje, neatitinkamos žodžių *kursai, tenai* ir kt. grafikos

kaitos tendencijų, plg. *mandagey* 3v; *iszmintingay* 33r; *wiežlibay* 145v (nors atkarpoje l. 1r–250r galėtume tikėtis <-ai, -ei>), taip pat *paskaidey* 429r; *labay* 463v; *sielay* 517v (nors l. 421v–547r irgi tikėtumės <-ai, -ei>). Toks nelauktas <-ay, -ey> rašymas galėtų rodyti Daukanto teiktą prioritetą skolinamajam šaltiniui.

Vis dėlto tendencija, nors ir ryški, nėra absoliuti: kai kuriuos ir iš savo šnektos žinotus žodžius Daukantas parašydavo dvejopai, plg. *butyna* ir *butynay*, *didesnè* ir *didesney*. Variantiškumas neeliminuos, jis liudija pasitaikiusį Daukanto šnektos monoftongų aukštaitinimą (diftongizavimą), bet nerodo atvirkščio proceso – žemaitinimo (per kultūrinės įtakos patekę prieviksiškai nežemaitinti, jų galūnių dvibalsiai nemonoftongizuoti).

Dar galima paminėti, kad neretas prieviksiams *atkaliai* ‘atgal, atbulai’ IZ paprastai rašomas tik su diftongu, plg. *atkalei* 25v; *atkaley* 259v, 267v, 399v; *Atkaley* 402r; *atkaley* 423v; *atkalei* 436r; *atkaley* 511r. Jau vien tai galėtų leisti spėti, kad Daukantas jo negirdėjo gimtojoje šnektose, bent nebuvo jam įstrigęs atmintin kaip dažnas ir įprastas;

2) nom. pl. m. *-(i)ai*. Daukantas dažniausiai nedvibalsino daugiskaitos vardininko galūnės balsio, rašė pagal savo šnektos tarimą <-a, -e>, plg.:

Letuwe 2r; *karte* ‘karčiai’ 25r; *Letuwe* 55r, 57v; *kunegaikszte* 58r; *tyra* 106r; *sriauta* 106r; *Križeje* 106v; *Križeive* 106v; *Križeje* 240r, 280v; *brole* 342v; *siuntyne* 382r; *istatima* 521r; *neprietele* 530r; *kaimina* 530r; *Maskole* 530v; *Zâmaite* 547r ir kt.

Vis dėlto kai kada parašydavo formų ir su aukštaitiškais dvibalsiais <-ai>, plg. *twanai* 106r; *kalnai* 106r; *karwaday* 263r; *wargai* 270r; *kaiminai* 530r. Pasitaikė ir paralelių formų – *kaimina* ir *kaiminai*. Vis dėlto IZ dominuote dominuoja Daukanto šnektos monoftongizuotos nom. pl. m. galūnės <-a, -e>;

3) instr. pl. m. *-(i)ais*. Daukantas labai nuosekliai rašė monoftongizuotas savo šnektos daugiskaitos įnagininko galūnės <-as, -es> [a’s, e’s] (aukštaičių [ais, eis]), plg.:

paskūies ženklas 1r; *Prusas*, *Letuežas*, *Zemgales pramanite* 1r; *nūmas* 1r; *waíses* 2r; *tėwas* 2r; *wėkes* ‘vikiiais’ 3r; *waíses* 3r; *kartas* 11v(2×); *ont kures* 37v; *su likuseses* 55v; *su kures* 56v; *su kudikes* 59v; *su Križejes* 105v; *su kitas* 106v; *su [...]* *kareiwes* 106v; *su kunegaiksztes* 146v; *bures* 147r; *su kures* 210r; *rakales* 240r; *tas žôdes* 241r; *tas žodęs* 258r; *narses* ir *kontres wiras* 271r; *su wissu garses Tautonū erzelas* 280r; *su kures* 280r; *su minaotas mel-dzionymis* 280v; *su talkiejes* 339r; *su brostwes* 343r; *tas žodes* 442v; *su sawases* 530v; *Tas dideses siuntines* 531r; *tas žôdes* 532r; *pamatas* 545r; *pirmases* 545r;

4) dat. sg. f. *-(i)ai, -ei*. Neretai monoftongizuotas rašė ir moteriškosios giminės vienaskaitos naudininko galūnės <-a, -e, -ę, -è>, plg.:

minawone 1v; *ukè* 2v; *kelonè* 3v; *isz zâme* 5v; *nu ta zënicze* 6r; *nu pat žila senowę* 6v; *nu jûdaie jura* 8v; *iz iu buweinę* 9r; *nauie buweinę* 10r; *mugę* 11r; *ie ‘jai’* 14v; *dūkle* 14v; *ie* 14v; *nu zemę* 15r; *iz Bulgarije* 15r; *Letuwe ar Zâmaite* 26v; *walè* 32r; *isz sað uke* 33r; *nu toke prizastè* 265r; *Nu ontra puse* 265r; *nu ta puse* 265r; *is ta wyrtyne* 268v; *Minawonè* 402r; *isz karweite* 402r; *nu Letuwii didūmenè* 403r; *nu Rima bažniczè* 408r; *isz ukè* 409v; *isz Walakije* 410r; *naszlę* 423r; *Spitkiene* 423r; *Gedwidę* 423v; *be dèdè nūdiemè* 424v; *isz [...]* *zâme* 424v; *nu weldiemę* 430v; *isz ontra puse* 512r ir kt.

Kai kurie prielinksniai eina su moteriškosios giminės dat. sg., bet vyriškosios – su gen. sg.; plg. *nū*, iš: *isz wissa baltaje zeme arba baltuju Gudu iszujęs* 13v; *nu paoiaus ir kruwyna wergiba iszlūsao* 262r.

Vėlėliau redaguodamas pieštuku, Daukantas dėjo pastangas dat. sg. f. galūnę žymėti diakritine <-è> raide – vadinasi, toks buvo jo bręstantis pasirinkimas, išskyrimas iš kitų grafinių variantų. Plg. *aiszkesnę* → pšt *aiszkesnė* 6r; *karę* → pšt *karė* 7v; *nu pyle* → pšt *nu pylė* 14v; *isz io kaukole* → pšt *isz io kaukolė* 15r; *weinibe* → pšt *weinibė* 44v.

Nors gerokai rečiau, bet parašydavo ir dvibalsinę galūnę su <i> ar <y>, plg. *nu uppei Jsla iki uppei Gauė* 9r; *iki Skara uppei* 20r; *Užgesus ta ugnėi* 36r; *už jūdaie girrei* 47v; *ont weina akei* 247r; *ont Bristene pylei* 264v; *weinà daley* 294v; *pasitraukę nu pylei* 314r; *ont wissa io kėltei* ‘kilčiai’ 315r; *nu uppei Odra* 364v. Kaip matyti iš kai kurių pavyzdžių, Daukantas parašydavo pažyminį su žemaitišku galūnės vokalizmu, o jo pažymimąjį žodį – su aukštaitišku: *ta ugnėi*; *jūdaie girrei*; *weina akei*; *weinà daley*. Tai turbūt tik tam tikras epizodinis aukštaitinimo bandymas, pažyminio ir pažymimojo žodžio raiškos nenuoseklumas čia Daukanto paties gal net nepastebėtas. Vėlgi idėją daiktavardžių dat. sg. f. imti žymėti dvibalsiais Daukantui sukėlė turbūt kiti aukštaitiški raštai.

3.2.3.2. MONOFTONGIZUOJAMOS GALŪNĖS I. 547r–553r. Apskritai rankraščio pabaigoje, l. 547r–553r (l. 552r–553r – turinys), iš digrafų su raide <i> Daukantas dėsningai perėjo prie digrafų su <y>: <-ay, -ey> (ne tik *kursai*, *tenai* ir kt. žodžių galūnėse, bet ir visais kitais atvejais, kai rinkdavosi dvibalsius, o ne savo šnekto monoftongus).

Keturių minėtų konkrečių galūnių 1) adv.; 2) nom. pl. m.; 3) instr. pl. m.; 4) dat. sg. f. monoftongizavimo ar diftongizavimo tendencijos tuose l. 547r–553r šiek tiek labiau pakrypo į diftongus, nei buvo ankstesnėse IZ atkarpose (nors ne visada tas pakrypimas ryškus):

1) adv. *-(i)ai*. Kaip ir anksčiau, vartota abejopų formų, plg. žemaitiškas monoftongizuotas: *Tolesnė* 547v; *tolesnė* 547v; *Tolesnė* 548r; *nekaltà* 551r; *daugesne* 548v; *didė greita* 549r; *pigė* 549r; *retà* 549r; *Tonkė* 549r; *didė retà* 549v; *tonkė* 549v; *Tolesnė* 550r; taip pat aukštaitiškas dvibalsintas: *jaugey* 547r; *linksmay* 548r; *szirdingay* 548r; *paprastinay* 548v; *stropey* 548v; *jaugey* 549r; *linksmay* 550v;

2) nom. pl. m. *-(i)ai*. Buvusi monoftongiška tendencija galiniuose l. 547r–553r labai susilpnėjo, plg. tik *arkle* 548v; *Zàmaite* 549v; *Letuwe* 552r; *Zàmaite* 552r. Įsivyravo diftongai, plg. *wiray* 547r; *jaway* 547v; *wiray* 549r; *swilksnínikay* 549r; *Wiray* 549v; *užmuszímay* 549v; *iszžarginímay* 549v; *swetmoterawímay* 549v; *teway* 549v; *laukay* 550r; *apsiejemay* 552r; *weikalay* 552r. Matyt, šioje l. 547r–553r atkarpoje Daukantas jau sąmoningai aukštaitino (dvibalsino) nom. pl. m. galūnes (ir rinkosi digrafą su raide <y>);

3) instr. pl. m. *-(i)ais*. Kaip ir ankstesniame rankraščio tekste, taip ir l. 547r–553r rašė vien savo tarmės monoftongines galūnes, plg. *kunegaiksztes* 547v; *noragas* 547v; *gelžines ir medines noragas* 547v; *noragas* 547v; *wa[i]kas* 548r; *iwaires balsas* 548v; *sziokes tokes dak-tas* 548v; *su giwoles* 549r; *ont kapas* 550v; *su Lankas ir Gudas* 552v; *su [...]* *Gudas ir Mozuras* 552v; *su Zuwiedas arba Danas, Mozuras, Pamares, ir Lankas* 552v; *su [...]* *Gudas ir Tautores* 552v; *su Gudas [...]* *ir Mozuras* 552v. Ši galūnė liko už dvibalsių išbandymo ribų;

4) dat. sg. f. *-(i)ai, -ei*. Nematyti tolesnių dvibalsinimo ženklų, plg. *Nutikùs koke norint nelaimà numuse* 547v; *iki sziolè* 548v; *pakitùs perkunijè* 550r; *praeius perkunije* 550r; *kurè* 550r; *weinà kojè niksterieiu*s 550v.

Papildomai plg. net ir veiksmazodžių 3 praes. sudvibalsintą galūnę *nutwikstay* 'nutvilksta' 549r; *newikstay* 'nevyksta' 550r.

Žinant, kad Daukantas vėlesniuose savo raštuose dvibalsindavo dažniau, dabar galima apibendrinti, kad per visą *IZ* jis kartais dvibalsindavo dvi galūnes: adv. ir dat. sg. f., kad l. 547r–553r ėmė ryškiai dvibalsinti nom. pl. m., bet kad dar visai niekur nedvibalsino instr. pl. m. Kitaip sakant, šalia tam tikros tendencijos kai kur dvibalsinti adv. ir dat. sg. f. galūnes, nuo l. 547r labai išryškėjo nauja tendencija dvibalsinti nom. pl. m. Tų l. 547r–553r duomenys liudija, kad esminis perėjimas prie dvibalsių vyko kaip tik nom. pl. m. galūnėje. Galvojant apie vėliau augsiantį Daukanto diftongizavimą, galima pabrėžti ryškų jo postūmį *IZ* l. 547r–553r toje galūnėje.

Atskirai reikia įvertinti kitaip rašytą l. 543r (antra jo pusė [543v] yra tuščia, taip pat tušti l. 544r–544v). Nors atkarpoje l. 421v–547r *kursai, tenai* ir kt. Daukantas digrafus rašė tik su raide <i> (<-ai>) (plg. 1 diagramą), tačiau į tą atkarpą patenkantis lapas l. 543r gana dėsningai turi digrafus su raide <y> (<-ay>). Plg. nom. pl. m. *Lankay* (2×); *apsiejemay*; *atkaley*; *Radzvilay*; *kursay*; *trumpay*; *Kalwinay*; *Zāmaitiskay* (nors paraleliai kartais neišvengė ir monoftongų, plg. *Kodkewicze*; *Tiszkiewicze*; *Wolawicze*, *Letuwe* ir *Zāmaite*).

Dar galima palyginti ir kitas lytis, labai būdingas l. 543r, kurios taip pat įsivyravo galutinėje l. 547r–553r atkarpoje: <-a> (*atmona* 543r), <ɫ> ir <i> (*klause* 543r; *lobi* 543r; *laikū* 543r). Tokia rašyba šį lapą sieja su *IZ* galutinės atkarpos vartosena. Nors paties Daukanto ranka iš eilės sunumeruotas, l. 543r išsiskiria ne tik vėlesnė rašyba, bet ir kitais bruožais: jau minėta, kad antroji jo pusė (543v) neprirašyta, tolesnis l. 544r–544v tuščias, abu šie lapai (543–544) vieninteliai visame *IZ* rankraštyje turi iškilų ovalų popieriaus antspaudą (neįskaitomą); l. 543r rašytas labai juodu, gerokai tamsesniu rašalu nei ankstesnis l. 542v (bet panašaus atspalvio kaip l. 547r–551r). Ir pats to 543r lapo turinys tarsi suponuoja *IZ* rankraščio pabaigą, nes Daukantas užsimena apie būsiantį šio veikalo tęsinį (niekada neatsiradusį): „Jr tep nu tos weinibės iszmirùs kiltei Letuos d. Kunegaiksziū prasided irras Letuos tautos ape kures atentioie dalie tas kningòs regiesiem“. Dėl visų šių priežasčių – rašybos, skirtingo popieriaus, tuščių lapų, rašalo spalvos – turime manyti, kad tai vėlesnis Daukanto intarpas, rašytas paraleliai su galutine l. 547r–551r *IZ* atkarpa (bet ne iš eilės po l. 542v, kaip tikėtumėmės).

Tai, kad l. 543r rašytas kartu su pabaiga, bet iš eilės numeruojant įterptas po l. 542v, liudija, kad sužymint lapų numerius tas l. 543r jau buvo įterptas į savo vietą ir pati rankraščio pabaiga l. 547r–551r buvusi prirašyta.

4. DIDIEJI LŪŽIAI IR RYŠKIAUSIOSIOS ATKARPOS. Apžvelgiant *IZ* rankraščio ortografiją, reikia skirti daugiau ar mažiau *sąmoningas* Daukanto pastangas nuo tarsi savaiminio variantiškumo, nerodančio raiškesnės Daukanto intencijos modifikuoti.

Sąmoningasis ortografijos modifikavimas *IZ* labai išraiškingas: renkamasi ir peršalvojama, vėl renkamasi ir vėl perdaroma. 8 lentelėje užfiksuoti užčiuopiamiausi ortografiniai Daukanto sprendimai. Tik kai kurie iš jų eliminuodavo įvairovę – didžiama tik pakreipdavo ją – vienų variantų retėjimo, kitų dažnėjimo kryptimi.

	Lapai 1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-100	101-110	111-120	121-130	131-140	141-150	151-160	161-170	171-180	181-190	191-200	201-210	211-220	221-230	
1. [e] K <ę, y> → <i>		● 15v-17v																						
2. [e] K <i> → <y>					● 32v																			
3. [e] K <y> → <i>																								
4. [e] G <ę, e> → <e>		● 13r-15r																						
5. [e] G <e> → <ę, y>					● 31r																			
6. [e] G <ę, y> → <e, ę>					● 43r																			
7. [e] G <e, ę> → <ę, e, y>																								
8. [e] G <ę, e, y> → <ę, e>																								
9. [ei] G <kurij> → <kuryi>					● 31v-			● -86r																
10. [ei] G <kuryi> → <kurij>																								
11. [ei] K <ei, ei> → <yi, ij>					● 31r																			
12. [ei] K <yi, ij> → <ei, ei>																								
13. [ei] K <ei, ei> → <ij> (po trumpo grafikos priebalsių)																								
14. [ei] K <ei, ei> → <yi> (po ilgos grafikos priebalsių)																								
15. [ei] K <yi> → <ij> (po ilgos grafikos priebalsių)																								
16. [k'ei] K <ei, yi, ie, iei, iey> → <ei, iey, ij, ei, iei>					● 43r																			
17. [k'ei] K <ei, iey, ij, ei, iei> → <ei, iei>																								
18. [k'ei] K <ei, iei> → <ei>																								
19. [k'ei] K <ei> → <iey>																								
20. gen. pl. <-ų> → <-û>					● 47r-			● -62v																
21. saô → sauo																								
22. <ł> → <ł>																								
23. adv. <-e> → <-è>																								
24. <ij> → <i> 'jj'																								
25. <-i> → <-i>																								
26. <-a> → <-ą>																								
27. <e> → <â>																								
28. <â> → <on>																								
29. <-ai> → <-ay>																								
30. <-ay> → <-ai>																								

8 lentelė. Apytikslis apčiuopiamų intencijų
modifikuoti ortografiją išsidėstymas IZ rankraštyje;
K = kamienai; G = galūnės

231-240
241-250
251-260
261-270
271-280
281-290
291-300
301-310
311-320
321-330
331-340
341-350
351-360
361-370
371-380
381-390
391-400
401-410
411-420
421-430
431-440
441-450
451-460
461-470
471-480
481-490
491-500
501-510
511-520
521-530
531-540
541-553r

419r

319r

421v

422v-
-431r

547r

319r

421v

249v-
-256v

251v

419v-

-547r

230r

547r

449r

449v-

-547r

547r

319r

442r

250r-

-319r

547r

409r-

-421v

231-240
241-250
251-260
261-270
271-280
281-290
291-300
301-310
311-320
321-330
331-340
341-350
351-360
361-370
371-380
381-390
391-400
401-410
411-420
421-430
431-440
441-450
451-460
461-470
471-480
481-490
491-500
501-510
511-520
521-530
531-540
541-553r

341–350					
351–360					
361–370					
371–380					
381–390					
391–400					
401–410					
411–420		•			
421–430			•		
431–440			•	•	
441–450			•		
451–460					
461–470					
471–480					
481–490					
491–500					
501–510					
511–520					
521–530					
531–540					•
541–553r					
4 atkarpa		4 lūžis		5 atkarpa	5 l, 6 a

jos kaitos liudija ypatingas Daukanto pastangas keisti rašybą. Didieji lūžiai – tai rašybos persigalvojamų kulminacijos, rodančios ypač aktyvius ortografinės Daukanto minties poslinkius. Galima skirti 5 didžiuosius lūžius (dl):

1. L. 30v–47r (apie 17 lapų), net 9 ypatybių modifikacijos: 1) <ā> → <on> 30v; 2) [ėi] K <ei, ėi> → <yi, ij> 31r; 3) [ę] G <e> → <ę, y> 31r; 4) [ėi] G <kurij> → <kuryi> 31v; 5) [ę] K <i> → <y> 32v; 6) [ę] G <ę, y> → <e, ę> 43r; 7) [ėi] K <yi, ij> → <ei, ėi> 43r; 8) [k'ėi] K <ei, yi, ie, iei, iey> → <ei, iey, ij, ėi, iei> 43r; 9) gen. pl. <-ų> → <-û> 47r.

2. L. 249v–256v (apie 7 lapus), 4 lūžiai: 1–2) [k'ėi] K <ei> → <iey>; 3) *saô* → *sauo*; 4) <-ai> → <-ay>.

3. L. 319r (1 puslapis), 4 lūžiai: 1) [ę] G <e, ę> → <ę, e, y>; 2) [ėi] K <ei, ėi> → <yi> (po ilgos grafikos priebalsių); 3) <e> → <ā>; 4) <-ai> → <-ay>.

4. L. 419r–422v (apie 3 lapus), 6 lūžiai: 1) [ę] K <y> → <i>; 2) [ę] G <ę, e, y> →

<ę, e>; 3) [ėi] G <kuryi> → <kurij>; 4) [ėi] K <yi> → <ij> (po ilgos grafikos priebalsių); 5) <ł> → <ł̄>; 6) <-ay> → <-ai>.

5. L. 547r (1 puslapis), 6 lūžiai: 1) [ėi] K <ei, ėi> → <ij> (po trumpos grafikos priebalsių); 2) <ł> → <ł̄>; 3) adv. <-e> → <-è>; 4) <-i> → <-ī>; 5) <-a> → <-ą>; 6) <-ai> → <-ay>.

Šie 5 didieji lūžiai suskaido IZ rankraštį į 6 skirtingos dominuojančios ortografijos atkarpas; jas galima pavadinti *ryškiosiomis atkarpomis* (= ra). Tikėtinausias (nors, jei variantiškumas didelis, visai ne vienintelės ir nebūtinai išskirtinės) kiekvienos iš šių atkarpų ortografijos ypatybės pateikiamos 10 lentelėje.

Galima apibūdinti, kas toms 6 ra būdingiausia, kokios jų ypatybės iškiliausios, kuo jos viena nuo kitos labiausiai skiriasi (šalia vis tiek esančios didelės įvairovės ir daugelio ypatybių persidengimo):

1) gana *unikalios* raidės: <-ų> gen. pl. (ir 2 ra pradžioje) bei <ā> [õ]. *Pasikartojančios* tolesnėse atkarpose ypatybės: <i> [ę] K (5, 6 ra); *kurij* (5, 6 ra); *saô* (2 ra); <ł> (2, 3, 4 ra); <-ai> (2, 5 ra);

2) nėra unikalių ypatybių, nuo 1 ra labiausiai *skiriasi* nebesančiomis <ā> ir <-ų>, taip pat atsiradusia <y> [ę] K (bet sumenkusia G pozicijoje), atsiradusiu *kuryi*, išryškėjusia <-è> adv;

Kintančios ypatybės	Ryškosios atkarpos (ra)					
	1.	2.	3.	4.	5.	6.
	1r–30v(–47r) [prieš 1 dl]	30v(–47r)– 249v(–256v) [tarp 1 ir 2 dl]	249v(–256v)– 319r [tarp 2 ir 3 dl]	319r–419r (–422v) [tarp 3 ir 4 dl]	419r(–422v)– 547r [tarp 4 ir 5 dl]	547r–553r [po 5 dl]
1. [e] K	<i>	<y>	<y>	<y>	<i>	<i>
2. [e] G	<e, e, y pab.>	<pradž. y, e, e>	<e, e>	<e, e, y>	<e, e>	<e, e>
3. [ei] G <i>kurie</i>	kurij	kuryi (kurij)	kuryi	kuryi	kurij	kurij
4. [ei] K	<ei, ei> (pab. <yi, ij>)	<ei, ei> (pr. <yi, ij>)	<ei, ei>	<yi, ei, ei>	<ij, ei, ei>	<ij> (<ei>)
5. [k'ei] K	<ei, iey, iei> (<yi, ie>)	<ei, iei> (<iey, ij, ei>)	<iey>	<iey>	<iey>	<iey>
6. <-u> →	<-u> (<-û, -u>)	<-û, -u> (pr. <-u>)	<-û, -u>	<-û, -u>	<-û, -u>	<-û>
7. saô → sauo	saô	saô	sauo	sauo	sauo	sauo
8. → <ł>	<ł>	<ł>	<ł>	<ł>	<ł, ł>	<ł>
9. → <-è> adv.	<-e>	<-e> (pab. <-è>)	<-è> (<-e>)	<-è> (<-e>)	<-è> (<-e>)	<-è>
10. → <-i>	<-i>	<-i>	<-i>	<-i>	<-i> (<-i>)	<-i>
11. → <-a>	<-a>	<-a>	<-a>	<-a>	<-a>	<-a>
12. → <â>	<a, e> (<â>)	<a, e> (<â>)	<a, e> (<â>)	<a, e>	<a, e> (<â>)	<a, e> (<â>)
13. <â> →	<â> (<on>)	<on>	<on>	<on>	<on>	<on>
14. → <-ay>; → <-ai>	<-ai>	<-ai>	<-ai> (<-ay>)	<-ay>	<-ai>	<-ay>

10 lentelė. 6 ryškiųjų IZ ortografijos modifikavimo atkarpu būdingiausios kintančios ypatybės

3) iki tol nebuvusios (mažai tebuvusios), įsivyravusios arba atsiradusios ypatybės: *kuryi*; <kiey->; *sauo*; <-ay>;

4) iš dalies sugrįžo <-y> [e] G ir įsivyravo <-ay>;

5) labai ryškūs <y> raidės išmetimas net iš 5 pozicijų: [e] K; [e] G; [ei] G *kuryi*; [ei] K; <-ay>. Vietoj jos rinktasi kitus grafinius variantus: <i> K; <e> (<e>) G *kurij*; <ij> K; <-ai>. Taip pat ryškios atsiradusios inovacijos *i* 'jį' bei <ł> (greta <ł>);

6) nors trumpa, ši atkarpa ypatinga tuo, kad Daukantas įsivedė ir sutvirtino kai kurias inovacijas. *Unikali* šiai atkarpai yra <-a> acc. sg. Taip pat labai *sutvirtintos*, įsivyravo anksčiau išbandytos ar rečiau vartotos raidės <-i> acc. sg. (greta jau 5 ra įsivesto *i* 'jį'), <ł>, <-è> adv.; net <-û>. Sugražintas į galūnes ir digrafas <-ay> su raide <y>.

Galima rekonstruoti bent trejopas paties Daukanto ortografijos nuostatas IZ:

1) *tvirtas žinojimas*. Esama nuosekliai sąmoningai pasirinktos rašybos per visą rankraštį, pavyzdžiui, leksemų *bei*, *diena*, *Dievas*, *viešpats* vokalizmas žymėtas vieno-
dai (*bey*, *deina*, *Deiwa*, *wieszpats* – pastarasis, nusižiūrėtas iš aukštaitiškų raštų, sta-

biliai aukštaitintas). Tai rodo, kad norėdamas Daukantas pajėgė išlaikyti savo nuostatą vienodą, nors kitose leksemose analogiški tų pačių pozicijų dvibalsiai labai įvairavo (pvz., žodžiuose *kiekvienas, kursai, liepti* ir daugelyje kitų);

2) *tvirtas persigalvojimas*. Esama ir tokių atvejų, kur matyti gana griežtas Daukanto nuostatos pasikeitimas ir jos laikymasis. Štai Daukantas iki l. 251v (2-ojo dl) vartojo formas su <-aô> (plg. *saô* 'savo') baigmeniu, o nuo tada jį ėmė keisti <-auo> (*sauo*). Tai gana tvirtas persigalvojimas, išlaikytas iki pat rankraščio pabaigos. Įsivedus *sauo*, dar kurį laiką, apie 13 p., pramaišiu vartota ir senesnė forma *saô* (iki l. 258r). Toje konkuruojančių formų atkarpėlėje l. 251v–258r formas *saô* reikėtų vadinti inertiškomis, įgustomis ir nežymėtomis, o *sauo* – sąmoningomis, apsispręstomis, inovatyviomis ir žymėtomis. Sprendimo šviežumas prieš įgūdžio inerciją. Tai ir sąmoningas taisyimas, ir jam kliudantis mašinalaus įgūdžio šleifas.

Kiti tvirto persigalvojimo pavyzdžiai galėtų būti: 2 dl įvykęs gana stabilus <ei> → <iey> perėjimas [k'ei] kamiene (*kieykweiname*); 4 dl atsisakytos senos vilnietiškos <y> [e] ir <yi> [ei]; <-ay> → <-ai> (*kursai, tenai*); 5 dl įsivesta <-a>, iš naujo <-ay> (*kursay, tenay*), labai sustiprėję <ij> [ei] (*swijsta*), adv. <-è> (*tonkè*); <-i> acc. sg. m. (*snuk̃*); <ł> (*łaszinius*).

3) *ištįsęs abejojimas*. Vis dėlto daugiausia būtų galima pririnkti įvairuojančių pavyzdžių, kai tuose pačiuose puslapiuose analogiškos lytys rašomos dviem ir daugiau variantų ar ta įvairovė nesibaigia koku vienu ryškesniu apsisprendimu. Pavyzdžiui, daug šaknų per didžiumą rankraščio buvo rašytos su dominuojančiu variantu <ei> (*teisa, weiszes, nugeizte, žeiba, bemeiktantius, apreite, deigas, kweite, pleinù*) ir šalutiniu <ei> (*teisa, weiszes, nugeizte, izėibte, bemeigtantius, apreite, deiga, kweite, pleinù*), o kartais dar kitais variantais, plg. greta *leipe* ir *leipe* – dar ir <yi> *lyipe* bei <ij> *lijpe*; arba *teikies, teikies* bei *tyikies, tijkies*. Nors pavyko suvienodinti žodžių *diena, Dievas, viešpats* šaknų vokalizmo raišką, tačiau nuosekliai nevienoda liko daugelio kitų leksemų rašyba: *aprieti, bemiegantis, diegas, kviesti, liepti, nugeizti, plienas, tiekti, tiesa, viešės, žiebas*. Variantai su <ei> ir <ei> rašyti pramaišiu vienas šalia kito beveik per visą IZ rankraštį, bet nesuvienodinti.

5. TEKSTO SRAUTAS. Daukanto rašymo srautas kartais primena šnekamąją kalbą. Jis skubėjo perrašinėti savo didžiausią gyvenimo darbą (skuba ypač jaučiama antroje rankraščio pusėje, po 2 dl, nuo 3 ra). Jo perrašinėjimas yra kaip kokia kalbėjimo srovė, monologas, per laiko vienetą pagaminantis konkretų skaičių kalbos elementų – kartais daugiau, kartais mažiau, kartais išties, kartais su pertrūkiais. Į tokį rašto srautą Daukantas lyg ir įliedavo savo mintį apie naujai pastebėtą ar pamąstyta ortografijos variantą, jam leisdavo tarsi pagyventi tame sraute: išplaukti, įsikabinti, nugrimzti ar plūduriuoti šalia kitų variantų.

Viena sociolingvistikos šaka tiria šnekamojoje kalboje tebevykstančius, besitęsiančius kalbos kitimus (*language change in progress*). Pačių kalbėtojų tas kitimas gali būti arba pastebimas, arba likti žemiau jų suvokimo ribos (*below the level of awareness of the change*); vis dėlto dažniausiai jis būna visiškai „paniręs po suvokimo paviršiumi“. Koks

nors pradinis Daukanto *IZ* naujo ortografinio varianto šuolis į srautą atrodo sąmoningas sprendimas, sugalvotas pasirinkimas. Bet tekstui srūvant toliau, tas variantas gali panirti, tarsi užsimiršti, prapulti iš sąmonės lauko. Tas srautas tampa panašus į nekontroliuojamą šnekamosios kalbos monologą su variantais, su neretai nepastebimais, bet tebevykstančiais pokyčiais. Ortografinė įvairovė yra integrali sudedamoji teksto srauto dalis, fiksuojanti variantų iškilimus ir nuosmukius, o ne vėlesnio taisymo ar ornamentavimo rezultatas – vėlesni priedašai nusipelno atskiro dėmesio kitur.

6. DAUKANTO KALBOS POLITIKA. Kalbos politika dažnai vertinama iš dviejų perspektyvų: *kalbos statuso* (rūpinamasi kalbos padėtimi, statusu visuomenėje) ir *kalbos korpuso* (rūpinamasi konkrečių formų vartoseną, tarp kitų – ir ortografinių).

6.1. KALBOS STATUSO PLANAVIMAS. To meto Daukanto pažiūros pasakytos pačioje *IZ* – lietuvių ir žemaičių **tautos „kalba tebroda** dar iki sze deina ios kylti, **ios galibę** ir budą senowęs“ (41v); „derlingumas bey garbie **kalbôs** eina gretū su **galibe tautôs**“ (42v). Taigi – *kalba rodo tautos galybę*, ji yra konkreti tautos politikos priemonė. Formuojamas požiūris į kalbos reikšmingumą – tai kalbos statuso politika.

Anksčiau *Darbuose* (1822) Daukantas yra rašęs apie kitą kartą buvusį lietuvių kalbos išdailinimą – tai irgi aukšto kalbos statuso pabrėžimas:

Gražumas ir daiļumas Kaļbos letuwiu Zemaitiu roda aiskiej iog ana ira ty[k]ra wyna ir pyrmouiy Kaļba szauryš giminiu nu neatmynamu omziu senowis, ir tep **iszdailinta ira buwusi Keta Karta** iog szenden dar kas tur prota ir auksa pļunksna Omera ar Wirgili, tas sakau, Kou noredamas tou gaļ gudre gudresne raszyti to Kaļbo (*DARB* 65).

Gražumas er daiļumas kaļbos Letuwiu, Ziamajtiu roda ajszke, iog ana ira tykru wyinu er pyrmouiy kaļbu Sziauryš gymyniu nu neatmynymu omziu senowys, er tep **eszdailinta ira buwusi kyta karta**, iog szenden dar kas tur prota er auksa pļunksna Omera er Wirgily, tas sakau kou noriedams, tou gaļ gudre gudresne raszyti to kaļbo (*DAR* 37).

Bet *IZ* Daukanto požiūris jau pakitęs, ankstesnių amžių kalba jau nebevadinama išdailinta – ji užteršta. *IZ* rankraštyje toji citata ryškiai perdirbta, nors atpažįstama:

Weizant i bażniczęs rasztus tos kalbos rodos ij essanti **dide iurszta swetimas zôdes**, bet girdant dar szenden letuwi Zãmaiti kalbant gal manite, iog tep ira czystu ir derlingu, iog ię apgrândius nu swetymų žodiu, kiekwienas kas tur prota ir moksla, tas gal szenden dar wissa pasauli auksa zodes tô kalbô apraszite (*IZ* 43r).

Maždaug sutampančios vietos yra apie tai, kas toks galėtų būti gerai lietuviškai rašantis: *Darbuose* rašantysis turėjo turėti „prota ir auksa pļunksna“, o *IZ* – „prota ir moksla“. Bet tuo panašumas baigėsi. Pasikeitė priežasčių ir sąlygų aiškinimas: *Darbuose* rašyti lietuviškai buvo galima gerai todėl, kad pati lietuvių kalba anksčiau buvo išdailinta (ištobulinta? išpuoselėta?), o *IZ* gero rašymo premisa – apgramdymas nuo svetimų žodžių. Galima rekonstruoti taktinį Daukanto kalbos statuso planavimo posūkį – vietoj orientacijos į išdailintą kalbos praeitį siūlomas kalbos gryninimas.

Daukantas nusiminęs taip pat pastebi istorinį lietuvių kalbos suskaldymą į dalis:

Jszkaidę tū kalba daugiaus praszleite [...]. Kaipogi Wokite raszidamis Letuežams Kningas szwentas raszę pagal sao kalbos buda ir padirba isz Zământaliu kalba Kurze-
miu kalba jaugdamis tynai žodius Guddū, Lanku, Libieszu ir Wokitiu su wissu ipa-
tinga kalba pagal raszta, bet pagal ios buda weinu essanty su Letuwiu kalbu. Tū pati
darę ir **Lanka raszidamis Letuwiszka, kurij isskyidę Letuas wiene kalba neteisinga
i kalbas Letuwiu Prusų ir Zământiu wadynamas** (IZ 42r).

Esą lenkai vieną Lietuvos (lietuvių) kalbą neteisingai perskyrė į Prūsijos lietuvių ir Lietuvos lietuvių (žemaičių), ir tai padarė rašydami (lietuviškai). Suprask, lenkai, per raštą diegdami savo rašmenis, atskyrė Lietuvos lietuvių rašymo tradiciją nuo prūsiškosios. Vadinasi, ne tik lenkai, bet ir jų raštas esąs kaltas, tai pabrėžia Daukanto žodis „neteisingai“. Kadangi poveikį darė lenkai, ir darė būtent Lietuvos lietuviams, tai galima rekonstruoti Daukanto nuostatą, esą mažiau sugadintoji, geresnioji rašomosios kalbos šaka liko Prūsijoje.

Toliau, žinoma, Daukantui kilo minčių tokį „neteisingą“ lietuvių kalbos padalijimą taisyti, sugrąžinti lietuvių kalbą į ankstesnę, teisingesnę būseną – „vėl“ sujungti „suskaldytas“ šakas. Kad tokie statuso modeliavimo planai taptų realybe, reikėjo planuoti ir korpusą – konkrečias kalbos, ortografijos formas.

6.2. KALBOS KORPUSO PLANAVIMAS. Teoriškai galima būtų įsivaizduoti, kad statusą planuotų vieni žmonės, o korpusą tvarkytų kiti. Bet XIX amžiaus realybė buvo kita; Daukantas bandė modeliuoti abi realijas pats. Statuso planas jam nekėlė didesnių problemų, tačiau prie jo priderinti korpusą sekėsi kur kas prasčiau. Tam tikrose IZ atkarpose tam tikrus rašybos aspektus Daukantas iš tiesų stengėsi nukreipti tolyn nuo lenkų kalbos prototipų (pvz., vengti <y> [ę], <yi> [ėi], <ł> [l]), taip pat orientuoti savo rašybą į Rytų Prūsijos lietuvių raštus (pvz., <ę>, <û>, <ô>, <ł>, <û>, <ł> [l], geminatos – kai kurios iš šių ypatybių atsirado dar *DaCL* ir *IKEI* apie 1827–1828 metus). Bet didžiama jo pastangų susijusios su milžiniškais nenuoseklumais – IZ ortografija kupina paralelios įvairovės. Švelniai ją galima pavadinti tiesiog nebaigtomis raiškos paieškomis, o griežčiau – ortografijos pertvarkymo nesėkme.

Nors Rytų Prūsijos raštai, ypač išgirtųjų Donelaičio ir Rėzos, traukė Daukanto teorinę mintį, buvo jam bent tam tikras prototipas – akiai sekti jais nesėkė. Net ir besimokydamas iš jų Daukantas kartojo, kad lietuvių kalba dar nesurašyta į raštą, kad raštas yra tik jos ateitis:

Darin weltui szenden stirwelie tule mokite rodidamis Letuwiu kęlti wiene Wokitiu, kitti Gudų essante, weikiaus ar wielaus nukręs iems wissims mygla nu akiu, kaip tikta **kalba Letuwiu bus i raszta suraszita** (IZ 8v).

Nes kūmet tei auksa ūmže Letuos tautos bū, tō niewens negal dar aiszke pasakite. Negut ie **kūmet Letuos kalba bus ont raszta padieta**, tū kartu rasi galies teisingesne aple tū spreiste (IZ 18v).

Vadinasi, nors Prūsijos lietuviški raštai buvo „teisingesnis“ variantas, bet ir jis nebuvo pakankamas. Senieji raštai Daukantui buvo svarbūs, bet jų išdailinimas *IZ* jau taip neakcentuotas kaip *Darbuose*, nors šalia Donelaičio bei Rėzos *IZ* minėti Jonas Bretkūnas, Mikalojus Daukša, Jokūbas Morkūnas, Samuelis Boguslavas Chylinskis (42v, 543r). Daukanto minties vektorius apsisuko: ne anksčiau kalba buvo išpuoselėta, o bus išpuoselėta ateityje. O pats tuo metu rašė iki tol neįsivaizduojamos apimties lietuvišką rankraštį – *Istoriją žemaitišką*. Aišku, kad pats modeliavo naują tradiciją.

Daug Daukanto ortografijos ypatybių orientuoja į Rytų Prūsijos lietuviškus tekstus. Bet taip pat reikia atkreipti dėmesį į vadinamuosius polifoninius rašmenis (imtus iš Rytų Prūsijos raštų ar paties pasidarytus) – rašomus taip, kad galėtų būti nevienodai perskaitomi pagal skirtingas tarmes; daug vėliau viename laiške Daukantas rašė, kad <û> vieną kartą vienaip, kitą kartą kitaip galima ištarti: „Kur iszpuł raszyti uo, taj łabaj yra raszyt ũ, par tą wisims gał itikti, tie[ms], kurie pirmu uo, ir tie[ms], kurie isztar ou, nesgi wieni saka duoti, kiti douti“¹⁴. Ir iš tiesų polifoninis rašmuo <û> jam labai patiko: įsivedęs *DaCL* apie 1827–1828 metus niekada jo neatsisakė.

Pagal analogiją su <û> turbūt pabandyta sukurti kitą polifoninį rašmenį (digrafą) – <ân>, galimą perskaityti žem. [ɔn], o aukšt. – [an]. Tik Daukantas trumpai jį tevartojo – išbandęs *IZ* pradžioje paskui apleido, dažniausiai rašė žemaitišką dvigarsio [an] variantą <on> [ɔn]. Turbūt kaip apie polifoninį Daukantas svarstė ir apie savo naująjį rašmenį <ë> su dviem taškais (su trema). Jį rašė tik kai kuriuose žodžiuose ir nenuosekliai, tačiau matyti, kad <ë> atsirasdavo tiek aukštaitiško [ie] (žem. [ei]), tiek žemaitiško [ie] (aukšt. [ɛ]) pozicijose. Geras <ë> tarimo pavyzdys galėtų būti *suėta* ~ *svieto* ‘žmonių’, kurį, kaip skolinį, su tuo pačiu dvibalsiu vienodai [ie] tarė tiek aukštaitčiai, tiek žemaitčiai. Tačiau kituose dviejuose neretai rašomuose žodžiuose, *Lētue* ‘lietuviai’ ir *tėua* ‘tėvo’, pirmuoju atveju skambėtų aukštaitiškas, antruoju – žemaitiškas dvibalsis [ie]. Daukanto rašmuo <ë> siūlė tam tikrą kalbos lyčių sintezę – vienus žodžius tarti aukštaitiškai, kitus – žemaitiškai. Vis dėlto <ë> nepretendavo į universalumą, neapėmė didžiosios dalies žodžių (tiek aukštaitiškai, tiek žemaitiškai tariamų). Vadinasi, tai buvo tik Daukanto pabandymas. Tačiau šalia dažnų jo pastangų orientuotis į Rytų Prūsijos raštus <ë> svarbus kaip praktinis išbandymas jo teorinės nuostatos jungti dvi rašomosios kalbos šakas – Rytų Prūsijos lietuvių ir Lietuvos lietuvių.

Polifoniniai ar iš dalies polifoniniai *IZ* rašmenys <û, ân, ë> yra Daukanto rašomųjų kalbų sintezės plano ženklai.

6.2.1. ĮTAMPŲS. Ryžtingai kurti vientisą ortografiją, kuri padėtų realizuoti teorines jo kalbos politikos nuostatas, Daukantui trukdė tam tikros įtampos:

1) įtampa tarp *sekimo* Rytų Prūsijos tekstais (ir apskritai senaisiais raštais) ir *pastangų inovuoti*. Buvusią lietuvių raštiją Daukantas vertino ir pats kartu neigė – rėmėsi ja tiek, kiek ji padėjo plėsti naujos modeliuojamos rašybos erdvę;

¹⁴ Daukantas 1976, 2, 789.

2) įtampa tarp *vaizdinio* ir *produkto*. Daukantas įsivaizdavo jungsiantis Prūsijos ir Lietuvos raštiją, ateities idealas galėjo būti vieninga bendra lietuviškai kalbanti ir rašanti tauta, tačiau konkreti naujinama rašyba – bent jau drastiškais sprendimais ir inovacijomis – neretai nepatogi nei Prūsijai, nei Lietuvai;

3) įtampa tarp Rytų Prūsijos lietuvių *aukštaičių* tarmių ir jo paties *žemaitiškos* šnekos. Daukantas gerai kalbėti aukštaitiškai turbūt niekada neišmoko (o ar ir specialiai mokėsi?). Į *IZ* tekstą jis išileisdavo vieną kitą aukštaitišką elementą, bet iš esmės nenorėjo atsisakyti savo šnekos. Perimdamas Prūsijos lietuvių rašybos elementus, neretai stengėsi juos pritaikyti savo tarčiai, nors ne visada – kažkiek svarbios jam tarsi buvo abi sistemos. Vakarų aukštaičių patarimei pritaikytos Rytų Prūsijos rašybos perkelti žemaitiškai tarčiai paprasto lengvo mechaninio būdo nebuvo. Viską dar labiau komplikavo tai, kad Daukantas nebūdavo apsisprendęs, kada perimti kokią aukštaitišką Prūsijos raštų lytį, o kada ne;

4) įtampa tarp *svetimo* ir *savo skaitytojo*. Daukanto lietuviškus tekstus, aišku, tegalėjo skaityti lietuviai ar mokantys lietuviškai – nauja Daukanto ortografija kaip tik ir modeliuota tokiems „saviems“ skaitytojams.

Tačiau *IZ* tekste Daukantas dažnai mini svetimuosius, jo diskursas, ginčų argumentai visų pirma nukreipti į juos. Ankstesnėje citatoje Daukantas kaltino lenkus negerai lietuviškai rašius. Teigė, kad „praszaleite iurszy swetymas zodes tū kalba“ (*IZ* 41v). Kam gi lietuvių kalba rodanti tautos *galybę*, jeigu ne skeptiškai nusiteikusiems svetimiesiems? Tie svetimieji Daukantui taip pat siejosi su mokytumu – mokyti vyrai jam dažnai atrodė atstovaujantys svetimųjų pozicijai, plg. „Tuly **mokity wira** rasdamis Letuwiu raszty szwentamy daug žodiu Gudų Lanku wokity waden Letuos kalba sumiežyniu“ (*IZ* 41v). *Sąmėžinys* – be abejo, negatyvus kalbos apibūdinimas, neva tokia „mišria“ kalba nė nereikia domėtis ar skaityti. Kad pasiektų mokyty vyrų protus, Daukantas būtų turėjęs rašyti lenkiškai, vokiškai ar rusiškai. Dabar Daukantas diskutavo su kitakalbais jiems (dažniausiai) nesuprantama kalba, o lietuvių skaitytojų tokiam tekstui (beveik) nebuvo. Vadinasi, su tam tikra paklaida galima sakyti, kad *IZ* neturėjo jokio potencialaus skaitytojų sluoksnio. Jeigu taip, tai Daukanto naujos ortografijos modeliavimas buvo skirtas sau pačiam. Savo ieškojimams, žaidimams, neapsisprendimams. Antra vertus, Daukantas skundėsi darbo gausa, galbūt jautėsi pavargęs, kad dar ir ortografijai pajėgtų skirti ganėtinai dėmesio: „Jszpazinte rek, iog weika [→ pšt weikala] Letuos ir Zemaitiu tautôs ira dide supainiote ir **dide daug darba** rek lig ius iszguldant“ (189r).

Kaip matėme, Daukantui atrodė, esą veltui šiandien dažni mokyti ginčijasi, vieni rodydami lietuvių kiltį esančią vokiečių, kiti gudų, – anksčiau ar vėliau nukrisianti jiems visiems migla nuo akių, kai tik lietuvių kalba bus į raštą surašyta (*IZ* 8v). Matyt, Daukanto *IZ* veikalas visų pirma ir skirtas lietuvių kalbai į raštą surašyti ir tuo surašymu mokytiesiems miglą nupūsti. Daukantui svarbu buvo parodyti, kad toks veikalas yra, ir yra pilnas lietuvių kalbos, o pačios rašybos niuansų potencialūs mokyti svetimieji pasiekti negalėjo. Tam tikra prasme tai lietuvių kalbos galybės propaganda: svarbi rankraščio išvaizda, ji labiausiai ir rodo tą menamą galybę, o konkreti

šnekta ir ortografija lieka šešėlyje kaip antraeilis tos ideologijos dalykas. Pačių skaitytojų poreikiai nebuvo Daukanto prioritetas, ir ideologiniai tikslai galėjo jį atpalaiduoti nuo išipareigojimo siekti tvirtos tvarkos ortografijoje. Prioritetas buvo reklamuoti, o ne padaryti rašybą patogia – tuo Daukantas panašesnis į Ksaverą Bogušą ir Teodorą Narbutą negu į Vincą Kudirką ar Joną Basanavičių.

Per ilgą kūrybinį gyvenimą Daukantas dažnai kaitaliojo ortografiją, bet niekada kalbos ideologijos. Pasirinkta ideologija jam buvo svarbiau už ortografiją, ortografija derinta prie ideologijos. Ideologiškai svarbu buvo pabrėžti reikalą kalbėti *bočių probočių* kalba:

welijos deina ir nakti kraui goszte kentiedamis bada szalti, litus, darganas ir kruwynas wargus triôte; kad tikta lûsas giwentum **sauô bocziu probocziû kalbu kalbietum** iu buda ir apsiejemu nenuataustum (*IZ* 269v).

Tyrimas rodo, kad Daukantas modeliavo, keitė, kūrė savo rašybą *IZ*, tačiau jo pastangos tebuvo lyg dalinės, stokojančios ryžtingesnės motyvacijos, ortografijos svarba nebuvo prioretizuota – ji buvo subordinuota kalbos ideologijai, statuso planavimui. Rankraščio rašybos variantiškumas Daukantui turbūt nebuvo tiek skausmingas, kiek būtų buvęs jo kalbos ideologijos neigimas. Galima manyti, kad Vilniaus periodu savo rašybos Daukantas laikėsi nuosekliau, o Rygoje apie 1827–1828 metus pradėjo jos reformavimą ir tęsė per visą *IZ* rankraštį: suardęs savo senąją rašybos sistemą, *IZ* dar tik buvo kurias naująją, orientuotą į Prūsijos ir Lietuvos lietuviškų raštijų sintezę. (Nors Vilniuje rašytų Daukanto *Darbu* originalas prapuolęs ir nors iš viso neturime išlikusių Daukanto ranka rašytų lietuviškų tekstų iki jo atvykimo į Rygą 1825 metais, galima spėti, kad Vilniuje Daukantas buvo vartojęs daugiau tradicinių, iš lenkų kalbos rašybos perimtų elementų.) Ir šiandien Daukantas Lietuvoje vertinamas pirmiausia už statuso planavimą, už kalbos ideologiją, bet ne už jos realizavimą konkrečiomis kalbos ir ortografijos formomis.

Solidus, oda įrištas per 1100 puslapių turintis *Istorijos žemaitiškos* foliantas ypač įspūdingas. Ir parengtas labai tvarkingai. Už dailiaraštį Daukantas, dar būdamas mokinukas, Kretingos mokykloje buvo pagirtas¹⁵. *IZ* perrašytas labai gražia, lengvai skaitoma rašysena. Tas vietas, kurias jau parašytas sumanydavo išmesti, Daukantas labai neryškiai pažymėdavo kaip išbrauktinas – kad tik nesugadintų bendro sklandaus rankraščio teksto vaizdo. O taisydamas frazę, žodį ar raidę dažnai senojo varianto ar tebekyšančių jo elementų nenubraukdavo, tik prirašydavo naująjį, kaip kokį papildymą. (Vanagienė, leisdama *IŽ*1995, pateikė ir Daukanto išbrauktas vietas, tik su žvaigždute.) Dėl to kartais net būna nelengva nustatyti, kuris variantas buvo vėlesnis – siūlomasis. Didžiuma Daukanto taisyčių daryti pieštuku, maždaug iki *IZ* rankraščio vidurio, dažnai prirašyti nespaudžiant, kad kuo mažiau kristų į akis.

Vizualieji aspektai Daukanto buvo sutvarkyti, sakykim, nepriekaištingai – skirtingai nei rašyba. Vizualaus įspūdžio formavimas atrodo buvęs Daukanto prioritetas.

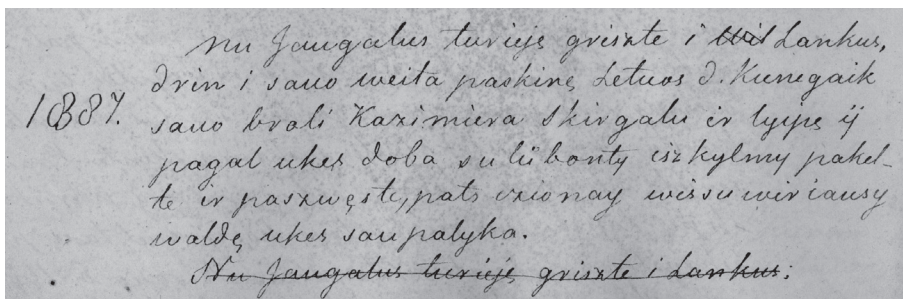
¹⁵ Merkys ²1991, 17.

Politiniai jo siekiai buvo atkreipti mokytojų (svetimųjų) dėmesį į lietuvių tautą per kalbos galybę, o ryškiausias kalbos galybės ženklas – jos „padėjimas ant rašto“, ir padėjimas *Istorijoje žemaitiškoje*. Nebuvo tiek svarbu, kokia būtent ortografija toji galybė demonstruojama. Buvo aktualus pats „padėjimas ant rašto“, o ne „ant kokio rašto“. Daukanto politiniame mąstyme prioritetą turėjo „svetimieji“, jie buvo svarbūs, įtakingi, reikšmingi priešininkai, o savieji – menkesni, be konkuruojančio diskurso, dėl jų ir stengtis taip nereikėjo. Savo veikalo vertinimo Daukantas laukė iš „svetimųjų“ lūpų – pripažinimo ar atmetimo.

Daukantas buvo apsiskaitęs, užrašų knygoje išsirašęs daug ištraukų iš veikalų įvairiomis kalbomis: lotynų, lenkų, vokiečių, prancūzų, rusų, ir visų jų ortografijos jau buvo nusistojusios, minimaliai varijuojančios – tad net nekyla mintis, kad Daukantas nebūtų supratęs suvienodintos ortografijos privalumą. Jo bendramokslis iš Vilniaus universiteto laikų Simonas Stanevičius savo tekstuose rašybos vienodumą pasiekti sugebėjo labai gerai. Vadinas, tuo metu tai nebuvo nepasiekiamas uždavinys. Bet Daukantas kalbą naudojo kaip politikos įrankį, kuriam nebuvo privali suvienodinta rašyba.

6.3. DATAVIMAS. *IZ* rankraščio (švarraščio) rašymas, remiantis, be kita ko, rašyba, gali būti datuojamas apie 1828–1834 metus. Iš tiesų nežinia, ar *IZ* ėmė atsidarinėti 1828 metais, ar kiek vėliau. Didelės rankraščio dalys turbūt buvo nurašomos nuo ankstesnio juodraščio (juodraščių). Tai visų pirma sugestijuotų senosios vilniečių ortografijos <y> [ę], <yi> [ei] vartojimas tam tikrose atkarpose. Taip pat pasitaikantys netyčiniai teksto elementų pakartojimai¹⁶ (visur išbraukta Daukanto, parodyškinta mano – G. S.):

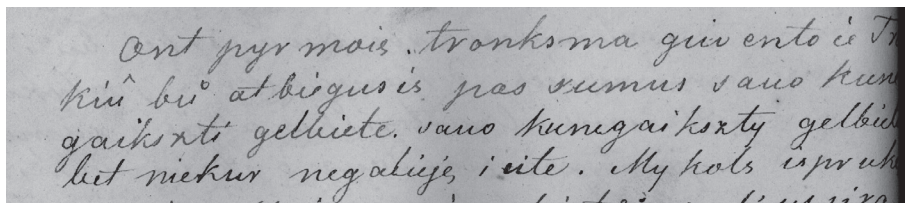
tū naikinte kas paletionems szwentū bū. **Tū regiedamis. Tū regiedams** kunegaiksztis
Paletionu nusizemynes ateje pas Kazimiera pakaiaus lugote (*IZ* 63v).

Nu Jaugalus turieje griszte i Wil Lankus, drin i sauo weita paskirę Letuos d. Kune gaik sauo broli Kazimiera Skirgalu ir lyipę ij pagal ukęs doba su lūbonty iszkylmy pakelte ir paszwęste, pats czionay wissu wiriausy walde ukes sau palyka.

Nu Jaugalus turieje griszte i Lankus; (*IZ* 329v).

¹⁶ Plg. Bončkutė 1993, 26–27; Bončkutė 1994, 123–124.

Ont pirmoį tronksma giwentoie Trakiū bū atbiegusis pas rumus **sauo Kunegaikszty gelbiete. sauo Kunegaikszty gelbiete** bet niekur negalieje ieite (IZ 410v).

weiny plina, weiny tira taukszoie kuriusy kamy nekamy rustas yrras jau pyliū, iau rumū suwerstas rioksoje o žiaudy wieje gainiodamis degiesy plienis žwile; weiny plina weiny tira taukszoie, kuriusy kamy nekamy rustas yrras jau pyliū (IZ 412v).

kaipogi Letuwe ont prabonga kiba, **kad tu tarpū, kad tu tarpū** Lanka nū to nejungt sau niekoky paoiuma (IZ 414v).

Paklausę is iu neiszmintinga tarima **noriedams atmonite noriedams atmonite** nužudima sauo teua (IZ 417v).

Tū regiedamis Lanka **sukiele sukiele** sueima i Petrykauo nauiy sau riky skyrte (IZ 420r).

idant neatsimainitum Mykols **ir ontra karta ir ontra karta** laimingesniu netaptum sauo kietiejemy (IZ 421r).

Letuos dumôs Motieius Wilniaus Wiskups su sauo tarnas, kuriū akiwaisdo **tos son-daras tos son-daras** bū raszitas (IZ 428v).

Svarstant apie galimus buvusius IZ juodraščius, galima kelti klausimą: kodėl Daukanto lietuviški įrašai *IKEI* baigėsi kaip tik 1828 metais? Ar ne todėl, kad apie tuos 1828-uosius jis metus ėmė atskirai kaupti, rašyti į juodraščius savo lietuviškus IZ apmatius, pastabas, skyrius? Gal *IKEI* užrašai nebepatenkino didžiulio veikalo parengiamųjų darbų poreikių? Tada kitas klausimas: kodėl turime išlikusius 1828 metų *IKEI* įrašus, bet neturime IZ juodraščių? Apskritai: ar yra išlikusių Daukanto Rygos laikotarpio lietuviškų juodraščių? Kyla rimtų abejonių, nors kol kas nežinome, kada tiksliai sukurti išlikę kai kurie juodraštiniai Daukanto teksteliai. Galbūt Daukantas dėl dabar nenusėjamų keblumų nepajėgė iš Rygos į Lietuvą (ar Sankt Peterburgą) pervežti visų savo rankraščių, ir juodraščiai galėjo būti prarasti pirmiausia. O užrašų knygos *IK* ir *IKEI* Daukantui galėjo likti aktualios dėl išrašų ir pastabų. Jas kaip tik ir persivežė iš Rygos į Sankt Peterburgą.

Tarp 1828–1834 švarraščio atsiradimo datų galima bandyti hipotetiškai projektuoti ir kai kuriuos didžiuosius lūžius (dl). Rašyta, kad 1831 metais vykęs sukilimas, įtampa dėl jo eigos, emocijos dėl pralaimėjimo galėjo daryti poveikį ryškiems Daukanto persigalvojimams¹⁷. Antrasis dl vyko arti rankraščio vidurio (249v–256v), jam būdingi keli ryškūs modifikavimai: [k'ei] K <ei> → <iey>; saô → sauo; <-ai> → <-ay>.

¹⁷ Subačius 2016 (spausdinama).

Taip pat tuoj po to, maždaug nuo l. 260v, ėmė plėstis Daukanto rašysenos duktas, mažėti eilučių skaičius puslapyje. Taip pat iki l. 260v jis pieštuku vis pataisydavo vieną kitą diakritiką, raidę ar žodį, tačiau toliau tokių taisymų neliko. Tai labai ryškios permainingos, po gana ilgos apyvienodės antrosios ryškiosios *IZ* rašybos atkarpos (ra), galbūt kažkaip susijusios ir su pasikeitusia Daukanto emocine būseną. Žinoma, tai tik hipotezė, kuriai įrodyti trūksta duomenų. Ji teigtų, kad antrasis dl galėjo vykti maždaug per 1831 metų sukilimą.

Kitas labai išsiskiriantis yra ketvirtasis dl (419r–422v), kurio metu registruota daug lūžių: [e] K <y> → <i>; [e] G <e, e, y> → <e, e>; [ei] G <kuryi> → <kurij>; [ei] K <yi> → <ij> (po ilgos grafikos priebalsių); <l> → <ł>; <-ay> → <-ai>. Kitaip sakant, čia Daukantas griežtai atsisakė savo šnektos garsą [e] reikšti raide <y> (atsisakė ir digrafo <yi> [ei]). Kaip aiškėja iš tolesnių jo tekstų rašybos raidos, Daukantas vėliau ėmė suteikti raidei <y> ne žemaitiškojo [e], o Rytų Prūsijos lietuviškuose raštuose vartojamo [i] ilgojo reikšmę. Tad visišką <y> [e] praradimas liudija Rytų Prūsijos raštų poveikį. Tačiau tuo pat metu imamas vėl susigrąžinti ne prūsišką, o lenkišką rašmą <ł>. Toks derinys – orientacija į Rytų Prūsijos lietuviškus raštus ir kartu lenkiškojo <ł> įsivedimas – tuo metu buvo būdingas tik grafui Jurgiui Plateriui. Kitas *IZ* rašybos panašumas į Platerio – diakritinių raidžių <ć, ś> neavartojimas¹⁸. Tokių sutapimų visuma greičiausiai nėra atsitiktinė. Daukantas pagarbiai atsiliepė apie Platerį¹⁹, o Plateris perrašė apie pusę Daukanto *DARB* rankraščio. Ir 1833 metais Plateris bent tris mėnesius (balandį–birželį) praleido Rygoje. Be abejo, ten jis bendravo su Daukantu ir greičiausiai iš dalies paveikė jo rašybą – Domo Kauno manymu, Plateris kaip tik 1833 metais pradėjo rašyti lietuvių kalbos gramatiką²⁰, tad lietuvių kalbos rašyba turėjo būti aktuali tema abiem, Plateriui labiau, Daukantui – menčiau. Vadinas, daug tikėtinesnė atrodo hipotezė, kad toks pasukimas arčiau prie Platerio rašybos idėjų *IZ* galėjo vykti bendraujant su juo. Jei tai tiesa – tada ketvirtasis dl turėjo vykti apie tuos 1833-uosius ir būti veikiamas Platerio.

Ir dar toliau, paskutinis, penktasis dl (nuo l. 547r), nuo kurio įsigalėjo <ł>, <-i> raidės, atsirado <-ą>, į galūnes vėl sugrįžo <-ay> – dažnai sutinka su Rytų Prūsijos rašybos polinkiais (išskyrus <ł>), bet ypač – su ja sekusio Platerio ortografija (ir <ł>).

Smulkios raidės, pšt taisymai	→	Didėjančios raidės, platėjantis duktas, 2 dl	→	Platerio rašybos įtaka, 4dl, 5dl
—————249v–260v—————		—————419r–422v—————547r—		
bent 1828	apie 1831 (?)	apie 1833 (?) 1834		

Kitaip sakant, labai hipotetiškai galima mėginti nužymėti *IZ* atsiradimo chronologijos punktyrus: pradėta apie 1828 metus (?), l. 249v–260v rašyti apie 1831-uosius (?), l. 419r–422v–apie 1833-uosius (?) ir pabaigta 1834 metais.

¹⁸ Plg. Subačius 1998, 397, 400, 402, 403.

²⁰ Kaunas 2012, 86.

¹⁹ Subačius 2016 (spausdinama).

Literatūra ir santrumpos:

- BONČKUTĖ, ROMA, 1993: *Simono Daukanto rankraščiai ir leidiniai. Autentiško teksto problema* (daktaro disertacija), Vilnius.
- BONČKUTĖ, ROMA, 1994: „S. Daukanto istoriografinių darbų rankraščiai“, *Senoji Lietuvos literatūra 3. Devynioliktan amžium įžengus*, Vilnius: Pradai, 113–148.
- BONČKUTĖ, ROMA, 2015: „Kristijono Donelaičio ‘Metų’ įtaka Simono Daukanto kalbai“, *Knogo tyra* 64, 222–245.
- Bt – Juozo Butavičiaus ranka darytas IZ nuorašas; LMAVB RS: f. 29 – 1056 (1834–1835, rankraštis, be pavadinimo, 1004 p.).
- DaCL – Simonas Daukantas, *Canticula Lithuanica*, Daukanto lietuviškų dainų kolekcijos 22-as pluoštas; LNMMB RS: f. 110 – 21 (rankraštis, autografas).
- DaKIG – Simonas Daukantas, apie 1828: KIG nuorašas; LLTIB: f. 1 – SD 9 (rankraštis, autografas).
- DaPaP – Simonas Daukantas, po 1834: *Pasakas Pádraus Pagał iszdawimo K. Kan: Czerskí, isz Lotinú kalbós parguldę Zámaitiskay M, Zěymys metusí 1824*; VUB RS: f. 1 – E 73 (rankraštis, autografas).
- DaPras – Simonas Daukantas, *Prasmą Lotinú kalbos* [...], Petrapilie: Ispaušta pas K. Hintze, 1837.
- DAR – Simonas Daukantas, *DARUS Letuwiu er Ziamaitiu suraszý S. TIEWELIS, u. z. [...] Metusy 1833*; VUB RS: f. 1 – D 66 (rankraštis, nuorašas).
- DARB – Simonas Daukantas, *Darbay senuju Lituwiu yr Zemaycziu*, 1822; VUB RS: f. 1 – D 104 (rankraštis, vadinamasis Jurgio Platerio nuorašas).
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1976: *Raštai 2*, parengė Birutė Vanagienė, Vytautas Merkys, Vilnius: Vaga.
- dl – didysis rašybos lūžis.
- DMR_h – Das Jahr in vier Gefängen, ein ländliches Epos aus dem Litthauifchen des Chriſtian Donaleitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmaaß ins Deutſche übertragen von D. L. J. Rhefa, Prof. d. Theol., Königsberg 1818, gedruckt in der Königl. Hartungfchen Hofbuchdruckerei; LLTIB: 499 (Simono Daukanto turėtas egz.).
- DP konkordancijos – Senųjų raštų duomenų bazė: www.lki.lt/seniejirastai; elektroninių dokumentų rengėjai: Veronika Adamonytė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Eglė Žilinskaitė ir Ona Aleknavičienė; konkordancijas rengė Veronika Adamonytė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Eglė Žilinskaitė, Ona Aleknavičienė, Vytautas Zinkevičius, 2006.
- IK – Simonas Daukantas, „Išrašai iš knygų. 39 lapai“; LLTIB: f. 1 – SD 31 (rankraštis, autografas).
- IKEI – Simonas Daukantas, „Išrašai iš knygų apie etnografje ir istorje in quoro 28“; LLTIB: f. 1 – SD 40 (rankraštis, autografas).
- IZ – Simonas Daukantas, *ISTORYJE ZEMAYTYSZKA*; LLTIB: f. 1 – SD 2 (1828–1834, rankraštis, autografas).
- IŽ1995 – Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška 1–2*, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1995.

KAUNAS, DOMAS, 2012: *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

MERKYS, VYTAUTAS, 1991: *Simonas Daukantas*, Vilnius: Vyturys.

pšt – taisymas pieštuku.

ra – ryškioji rašybos atkarpa.

SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1991: „Simonas Daukantas: rašybos ir kūrybinių interesų kitimas“, *Iš Lietuvos istorijos tyrinėjimų*, Vilnius: Academia, 58–64.

SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1998: *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos: XIX amžiaus pradžia*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2014: „Pirmasis Simono Daukanto rašybos lūžis (1827–1828): raidė <y>, garsas [e], diakritikai ir geminatos“, *ALt* 16, 203–268.

SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2015: „Ortografinė Simono Daukanto žemaitiško balsio [e] raiška *Istorijoje žemaitiškoje* (1828–1834): <e, e, i, y>“, *ALt* 17, 167–234.

SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2016: „Simono Daukanto dvibalsio [ei] ženklėjimas *Istorijoje žemaitiškoje* (1828–1834): <ei, ei, ie, iei, iey, ij, yi>“, *Darbai ir dienos* 66 (spausdinama).

Giedrius Subačius

TURNING POINTS IN ORTHOGRAPHY OF SIMONAS DAUKANTAS'S
HISTORY OF THE LITHUANIAN LOWLANDS (1828–1834): DIACRITICS,
GEMINATES, AND DIGRAPHS

Summary

The research in this article includes the analysis of thirty consciously modified Lithuanian orthographic features in Simonas Daukantas's *History of the Lithuanian Lowlands (Istorijoje Zemaytyszka, IZ; 1828–1834 in Rīga, Latvia)*. Not all of them eliminated orthographic diversity; some were modified more than once, adding new variants to the diversity.

The changes were concentrated around 5 major orthographic turning points in *IZ*:

- (1) leaves 30v–47r: in ~17 leaves—9 features modified;
- (2) 249v–256v: in ~7 leaves—4 features;
- (3) 319r: in 1 page—4 features;
- (4) 419r–422v: in ~3 leaves—6 features;
- (5) 547r: in 1 page—6 features.

These major turning points divide the entire *IZ* manuscript into 6 major (uneven) segments featuring significant differences in orthography:

- (1) 1r–30v(–47r);
- (2) 30v(–47r)–249v(–256v);
- (3) 249v(–256v)–319r;
- (4) 319r–419r(–422v);
- (5) 419r(–422v)–547r;
- (6) 547r–553r.

IZ orthographic features may be classified by the different level of their stability, i.e., Daukantas's assertiveness in his choices:

(1) Daukantas kept certain orthographic features unchanged throughout the manuscript, e.g., the diphthong [ie] (Lowland Lithuanian [ei]), which was a feature of Daukantas's native dialect) in *bei, diena, Dievas, viešpats* was marked uniformly. *No changes, his certainty is firm.*

(2) Some forms, such as <-aô> (cf. *saô* 'own'), were written one way before 251v and then by 258r were completely transformed to <-auo> (*sauo*), and never re-modified to the end of the manuscript. *One-time firm single applied modification.*

(3) Most often, however, orthographic features were highly variable, for example, other roots encompassing the diphthong [ie] (Lowland Lithuanian [ei]): dominant variant <ei> (*teisa, weiszes, nugeižte, žeiba, bemeiktantius, apreite, deigas, kweite, pleinù*); peripheral variation <ei> (*teisa, weiszes, nugeižte, izeibte, bemeigtantius, apreite, deiga, kweite, pleinù*); and sometimes rather incidental <yi> (*lyipe, tyikies*) or <ij> (*lijpe, tijkies*). *Protracted indecisiveness.*

Daukantas was a very passionate *status planner* of Lithuanian. He claimed that *language* revealed the *power* of a nation; to him, language was a concrete part of a nation's politics. Daukantas was molding an understanding of the significance of the Lithuanian language.

Unfortunately, he was a much weaker *language corpus planner*. Indeed, Daukantas attempted to modify some traditional orthographic peculiarities to avoid the influence of Polish orthography and to accept some features of Lithuanian texts published in East Prussia (e.g., to avoid <y> [ę], <yi> [ei], <ł> [l]) and to introduce <ę>, <û>, <ô>, <i>, <û>, <ł> [l]). But most of Daukantas's efforts were enormously incoherent—*IZ* orthography abounded in parallel variants. His modifications may generously be termed *an inconclusive search for expression*, and more sternly as *a failure of orthographic renovation*.

In an attempt to date Daukantas's modifications more precisely, a hypothetical scheme may be proposed. The entire *IZ* manuscript must have been created about 1828–1834. The second major turning point (249v–256v) might have been approximately concurrent with the events of the 1831 Lithuanian-Polish insurrection against Russia. The fourth major turning point (419r–422v) might have coincided with the visit of Count Jurgis Plateris to Rīga (1833) and his influence on Daukantas's orthography. And the fifth, the last major turning point (547r), could have happened at the very end of the compilation, in about 1834.

GIEDRIUS SUBAČIUS

Gauta 2016 m. gegužės 7 d.

Department of Slavic and Baltic Languages and Literatures

University of Illinois at Chicago

UH 1600, MC/306

601 S. Morgan St.

Chicago IL 60607, U.S.A.

el. p.: subacius@uic.edu

XIX amžiaus istorijos skyrius

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5

LT-01108 Vilnius, Lietuva